

**A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ NEMZETISÉGEK JOGAINAK VÉDELME T ELLÁTÓ
BIZTOSHELYETTES**

1/2020. számú

ELVI ÁLLÁSFOGLALÁS

A ZSÁMBÉKI SVÁB ÖREGTEMETŐ (NEUFRIEDHOF) NEMZETISÉGI KULTURÁLIS ÉRTÉKÉNEK MEGŐRZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

Budapest, 2020. február 11.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
II. Előzmények.....	4
2.1. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának 2010. évi jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról.....	4
2.2. A Kulturális jelentés temetőket érintő biztosi ajánlásai	6
III. Tényállás.....	7
3.1. Az elvi állásfoglalás alapját képező panaszbeadvány tartalmának ismertetése	7
3.2. Zsámbék település rövid bemutatása	8
3.3. Zsámbék (Schambek) német nemzetiségi kötődései, hagyományai.....	9
3.4. A biztoshelyettesi megkeresésekre adott válaszok és tájékoztatások.....	10
3.5. A helyszíni látogatás során kapott információk	14
IV. Az ügy alapjogi vonatkozásai	16
4.1. Jogbiztonsághoz fűződő alapjog.....	17
4.2. A nemzetiségek alapvető jogai.....	17
4.3. Az emberi méltósághoz való jog és a belőle levezethető kegyeleti jog.....	18
4.4. A nemzet közös örökségének védelme.....	19
V. Nemzetközi környezet.....	21
VI. Az állásfoglalás érdemi megállapításai.....	22
6.1. Jogszabályi háttér.....	22
6.2. Nemzetiségi jogi háttér, a zsámbéki Sváb Öregtemető (Neufriedhof) nemzetiségi értékeinek megőrzése	30
6.3. A 2010. évi Kulturális jelentés javaslatai megvalósulásának értékelése, összefüggésben a zsámbéki (Neufriedhof) temető vizsgálatának tapasztalataival.....	32
6.4. A zsámbéki (Neufriedhof) Öregtemető jelenlegi státusza, működése, műemléki, illetőleg egyéb védettségének kérdése.....	33
VII. Összefoglalás, következtetések.....	37
VIII. Javaslatok	39
Melléklet.....	41

I. Bevezetés

Magyarország Alaptörvénye és az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) szerint a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes kiemelt feladata,¹ hogy figyelemmel kísérje a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak érvényesülését, és ezzel összefüggésben szerzett tapasztalatairól rendszeresen tájékoztatást nyújtson, illetve felhívja a nyilvánosság és az érintett intézmények figyelmét a nemzetiségeket érintő jogsértések veszélyére. Az alapvető jogok biztosának helyettese e feladatai ellátása érdekében elvi állásfoglalást adhat ki.² Az állásfoglalás célja, hogy felhívja a jogalkotó és a nyilvánosság figyelmét a hazai nemzetiségi közösségek tagjai egyéni és kollektív jogainak megőrzésével kapcsolatos teendők fontosságára, a nemzetiségi alapjogok vagy az egyenlő bánásmód elvének sérelmével fenyegető helyzetre és aggályos gyakorlatra, illetve felmutasson olyan jó gyakorlatokat, amelyek a nemzetiségi jogok minél sikeresebb érvényesítését szolgálják.

Jelen elvi állásfoglalásom mottója: **„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn!” (Széchenyi István).**

Céлом az érintettek megszólítása: felhívás a múlt örökségének tiszteletére, összekapcsolva a múltat a jövő lehetőségét is magában hordozó jelennel. A helyi történelmi értékek tényleges megőrzése érdekében az érintett települési, illetve térségi közösség számára elengedhetetlen a hagyományok méltó továbbadása. A tárgyi és szellemi emlékek, értékek az adott nemzetiségi közösség identitásörző kultúrájának építőkövei, átörökítésük folyamatos és tevőleges odafigyelést igényel.

Elvi állásfoglalásomban a Zsámbékon található Sváb Öregtemető (Neufriedhof)³ helyzetével és nemzetiségi kulturális értékeinek megőrzésével foglalkozom. Nem céloom ugyanakkor a zsámbéki sírhelyek, síremlékek, különösen nem a teljes zsámbéki Öregtemető sorsáról döntési javaslatokat megfogalmazni.

Az Öregtemető örökségvédelmi jelentőségének a megítélése olyan szakmai kérdés, amely a feladat- és hatáskörömön túlmutat, szeretném azonban felhívni a figyelmet a vizsgált temető jelenlegi állapotára, körülményeire, hangsúlyt helyezve a kapcsolódó nehézségekre, problémákra. **Kiemelt céloom, hogy megfelelő, egyben hatékony párbeszéd induljon a Sváb Öregtemető fenntartásáért, értékeinek megőrzéséért** felelős állami és egyházi szereplők, illetve a német nemzetiségi közösség kulturális értékeinek, tárgyi emlékeinek fennmaradásában érintett felek között. Bízom abban, hogy állásfoglalásom elősegíti az együttgondolkodási, konzultációs, egyeztetési folyamat kiteljesedését.

Állásfoglalásom tartalma speciálisan a Zsámbékon, általában pedig a Magyarországon élő német nemzetiségi közösséget érinti, hangsúlyozni szeretném azonban, hogy **megállapításaim többsége valamennyi nemzetiségi közösség temetőinek, kulturális tárgyi értékeinek a megőrzésére is vonatkoztatható.** Jelen dokumentummal erősíteni kívánom a nemzetiségi közösségek kulturális örökségének megőrzésével kapcsolatos közös felelősségvállalást, és megfogalmazok olyan javaslatokat, ajánlásokat is, amelyek a feltérképezett problémák megoldása felé mutatnak.

¹ Magyarország Alaptörvénye 30. cikk (3) bekezdés, valamint Ajbt. 3. § (2) bekezdés.

² Az alapvető jogok biztosának 1/2012. (I. 2.) számú utasítása az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala Szervezeti és Működési Szabályzatáról 8. § (2) bekezdés a) pontja.

³ A megkeresett szervek válaszai alapján az állásfoglalásban a Neufriedhof rövidített elnevezést használjuk a Neuer Friedhof kifejezés helyett. A magyar és a német megnevezés közti szóhasználati különbséget valószínűleg az adja, hogy a településen a temetkezéseket ma már egy másik, a 939 helyrajzi szám alatti temetőben végzik, napjainkban a vizsgált temető a régi sírhelyek, sírjelek miatt „öregtemetőnek” minősül, a temető létrehozáskor feltehetőleg ezt nevezték új temetőnek a településen.

II. Előzmények

Egy hozzám érkezett panaszbeadvány alapján tudomásomra jutott, hogy a zsámbéki Sváb Öregtemető fenntartásával kapcsolatban aggályok merültek fel. A beadvány szerint a Sváb Öregtemetőben csakánnyal akarták eltávolítani a sírkövek lábazati részeit, a panaszos pedig attól tartott, hogy az említett munkálatok a sírok bedőléséhez és megsemmisüléséhez vezethetnek. A beadványozó a magyarországi németek történelmi és néprajzi örökségének megóvása és fennmaradásának biztosítása érdekében fordult hozzám.

Tekintettel arra, hogy a nemzetiségi érintettségű temetők – számos további kulturális tárgyi emlék mellett – a vonatkozó jogszabályok értelmében is a nemzetiségi kulturális jogok és kapcsolódó intézmények fogalmkörébe tartoznak, indokolt a korábbi ombudsmani gyakorlat áttekintése.

2.1. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának 2010. évi jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról

Hivatali elődöm, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa 2010-ben a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésével kapcsolatban átfogó vizsgálatot folytatott, amelyben széleskörűen elemezte a nemzetiségi kulturális autonómia érvényesülését. A vizsgálat nyomán készült jelentés⁴ (a továbbiakban: Kulturális jelentés) bemutatta egyrészt a jól működő intézmények, szervezetek tevékenységét, a támogatásra, követésre érdemes kezdeményezéseket, a jó gyakorlatokat. Emellett felhívta a figyelmet a vizsgálat során feltárt hiányosságokra, problémákra, valamint javaslatokat fogalmazott meg azok kiküszöbölése érdekében. A vizsgálat **hét területet** érintett: muzeális intézmények, közművelődés, könyvtári ellátás, műemlékvédelem, **temetők**, előadó-művészet, filmalkotások, nemzetközi kötelezettségvállalások.

A nemzetiségi közösségek temetőit tekintve a vizsgálat arra keresett választ, hogy azok kulturális és műemlékvédelmi szempontból általában milyen állapotban vannak és milyen intézkedések szükségesek a megóvásuk érdekében.⁵ A vizsgálat tapasztalatai szerint a nemzetiségi közösségek temetőit sorra szüntették meg a 2010-et megelőző évtizedekben, gyakran olyan településeken is, ahol már csak a temető vagy egy adott sírhely emlékeztetett a nemzetiségi közösségek egykori jelenlétére.

A vizsgálat kitért arra is, hogy a nemzetiségi közösségek temetőinek megőrzését elsődlegesen kegyeleti szempontok indokolják, a sírjelek, síremlékek ugyanakkor műemléki értékük miatt is védendőek lehetnek.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (a továbbiakban: KÖH) arról tájékoztatta az akkori biztost, hogy csak egy nemzetiségi temető – a székesfehérvári szerb temető – sírkövei részesülnek műemléki védelemben. Válaszlevelében a KÖH arra is utalt, hogy megkezdődtek **a zsámbéki német** és a budakalászi szerb temető védelembe vételére irányuló eljárások, amelyek akkor **még kutatási stádiumban voltak**. Ezzel összefüggésben a 2010. évi Kulturális jelentés több információt nem tartalmazott.

⁴ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának 2010. évi jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról.

⁵ Kulturális jelentés. 341-360. o.

A vizsgálat kitért arra is, hogy az elvi lehetőség ellenére **a gyakorlatban elenyésző hányada védett csupán a nyilvánvaló műemléki értékkel bíró régi sírjeleknek, sírköveknek.** Kivételt képeznek ez alól a budapesti Fiumei úti sírkertben található síremlékek, melyek közül számos önálló műemléki védelem alatt áll. Ez a temető a művészeti értékei révén Európa legnagyobb szabadtéri szoborparkjának tekinthető.

Az országos védelem mellett a vizsgálat jelezte azt is, hogy a helyi (önkormányzati) védelem alatt álló nemzetiségi temetők, temetőrészek, sírjelek vagy síremlékek helye és pontos száma nem ismert.

A vizsgálat igazolta, hogy gyakran még azokon a településeken sem helyezte az önkormányzat helyi védelem alá a sírjeleket, síremlékeket, ahol nagyobb arányban élnek nemzetiségi származású lakosok, illetve a települési önkormányzat is elvben fontosnak gondolta a régi sírok megőrzését, és a lehetőségeihez mérten rendben is tartotta azokat. Ugyanakkor egy példaértékű önkormányzati kezdeményezést is bemutatott a jelentés, melynek eredményeként Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának Közgyűlése rendeletével⁶ döntött a helyi védett síremlékekről.

Tekintettel arra, hogy a vizsgálat idején, 2010-ben, még nem készült országos adatbázis a nemzetiségi temetőkről, a nemzetiségi közösségek javaslatait is figyelembe véve történt az ombudsmani vizsgálattal érintett temetők kiválasztása. Ezek között egyaránt volt önkormányzati és egyházi fenntartású, működő és lezárt, illetve fővárosi, megyeszékhelyen lévő, kisvárosi és községi temető, sírhely.

Az alábbi temetőkre tért ki részletesen a jelentés: Fiumei úti (Kerepesi) temető, Farkasréti temető, Székesfehérvári Szerb Temető, Budaörsi Ótemető, Fekedi temető, Gyulai temető, Kimlei temetők, Kétegyházi temető, Alsószölnöki temető, Pilisszentkeresztii temető, Tótkomlói temető, Miskolci görög sírok. Megemlítésre kerültek a Buda környéki lezárt temetők, azzal, hogy a Pilis-Buda-Zsámbék Többcélú Kistérségi Társulás alapítói között számos nemzetiségi település van.

A Kulturális jelentés egyértelműen rámutatott arra, hogy az ország számos településén található olyan **„elfeledett”, lezárt nemzetiségi temető, amelynek sírjai egyre rosszabb állapotba kerültek.** Voltak olyan temetők, amelyek gondozatlanul álltak és folyamatosan pusztultak. Mindebben az idő múlásának, az időjárás viszontagságainak, valamint szándékos rongálásoknak is szerepe volt.

A jelentés kiemelte, hogy a régi temetők mégis leginkább azért vannak veszélynek kitéve, mert – ha nem rendelték el a védettségüket – a terület tulajdonosai az akkor hatályos jogszabályok alapján viszonylag könnyen végigvihették a kiürítésüket, illetve a felszámolásukat.

Sajnos arra vonatkozóan nem állt rendelkezésre adat, hogy a vizsgálatot megelőző száz évben hány, a nemzetiségi közösségek szempontjából jelentős temetőt számolhattak fel országszerte. Ez a szám magas lehetett, mert a visszajelzések szerint sorra szüntették meg azokat a 18-19. századi, eredetileg a belterület szélén található temetőket, amelyeket időközben körbevett a fejlődő település.

A temetők kiürítésének szabályait is részletesen bemutatta a Kulturális jelentés. Természetes folyamatként fogalmazta meg, hogy minden működő temetőt állandó változás jellemez, hiszen újabb és újabb sírhelyeket alakítanak ki bennük, temetések végeznek, sír építményeket emelnek, majd szüntetnek meg. Mindez viszont nem jelenti azt, hogy ne lenne a társadalomnak kötelessége megőrizni a kegyeleti vagy műemlékvédelmi okból arra érdemes sírokat.

⁶ Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzat 40/2009. (XII. 2.) sz. rendelete a védett síremlékekről. Kulturális jelentés 345. o.

Gyakorlati problémaként jelentkezett, hogy egy-egy sírhely tervezett megszüntetéséről vagy kiürítéséről általában nem értesültek azok a szervek, amelyek a védelemben vétellel megmenthették volna az arra érdemes sírokat. Az akkor hatályos rendelkezések szerint a megszüntetés alól mentességet élveztek a műemléki védettség és a helyi védettség alatt álló sírok, valamint azok, amelyeket a Kegyeleti Bizottság a nemzeti sírkert részévé nyilvánított.

Mindennek fényében a kisebbségi biztos a Kulturális jelentésben rámutatott arra, hogy a jogi szabályozás a nem védett temető, illetve temetési hely esetén a tulajdonos kizárólagos döntési jogkörébe utalta az adott terület sorsáról való döntést. Egyetlen megkötés létezett, melynek értelmében a tulajdonos, amennyiben nem temetkezési célra kívánta használni a területet, úgy köteles volt a kiürítésről gondoskodni. **A tulajdonost tehát semmi sem kötelezte arra, hogy a kiürítés előtt felmérje, milyen sírhelyek találhatóak az adott temetőben.**

A temető kiürítését ténylegesen végző temetkezési szolgáltatók pedig nyilvánvalóan nem tudták és nem is volt feladatuk megítélni, hogy az adott síremlék történeti vagy művészeti szempontból vagy az elhunyt személyére figyelemmel védendő-e. Ahogy arra a jelentés rámutatott, ebben **a kérdésben csak műemlékvédelmi szakemberek, néprajzkutatók, helytörténettel foglalkozó muzeológusok, levéltárosok tudtak volna állást foglalni, ám az ő közreműködésüket a hatályos jogszabályok nem írták elő.**

Összegző megállapításaiban a kisebbségi biztos hangsúlyozta, hogy **a temetők – akkor is, ha nem állnak műemléki védettség vagy helyi védelem alatt – részei kulturális örökségünknek.** A vizsgálat egyértelműen bizonyította, hogy nincs nyilvántartás a nemzetiségi szempontból jelentős temetőkről, sírokról. A történelmi múltra, az ősökre emlékeztető temetőknek azonban fontos szerepük van a nemzetiségi identitás megőrzésében, átörökítésében.

Azok a sírok, temetési helyek, amelyeknél gondoskodni képes hozzátartozók már nem fellelhetők, a rendelkezési jogosultság lejártát követően megszüntethetők. Ennek megelőzése érdekében a műemlékvédelmi hatóságnak, valamint a helyi önkormányzatoknak kell fokozott gondossággal mérlegelniük azt, hogy a védelem alá helyezéssel mely sírok megőrzését tudják elősegíteni.

Mindennek tükrében 2010-ben a kisebbségi ombudsman egy országos felmérést tartott szükségesnek a nemzetiségi szempontból jelentős temetők számáról, állapotukról. Ilyen alapon meghatározható lett volna az a pénzügyi keret, amely a legveszélyeztetettebb nemzetiségi temetők, sírok megmentéséhez szükséges.

2.2. A Kulturális jelentés temetőket érintő biztosi ajánlásai⁷

Az átfogó vizsgálat eredményeként a nemzetiségi közösségeknek a temetőket érintő kulturális és kegyeleti jogainak érvényesülése érdekében a kisebbségi biztos az alábbi intézkedési, jogalkotási javaslatokat és ajánlásokat tette 2010-ben:

- Javasolta egy olyan országos felmérés előkészítését, amely eredményeként elkészülhet a magyarországi nemzetiségi temetők, illetve a nemzetiségi közösségek szempontjából jelentős sírok adatbázisa. Mindezt az érintettek, vagyis a nemzetiségi kutatóintézetek, a nemzetiségi

⁷ Kulturális jelentés 359-360. o.

önkormányzatok, a helyi önkormányzatok, a temetőket fenntartó egyházak, társadalmi szervezetek, valamint a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság közreműködésével.

- Javasolta, hogy kezdődjön meg egy átfogó program kidolgozása a nemzetiségi közösségek megőrzésére érdemes sírjainak megmentése érdekében.
- Javasolta, hogy a KÖH műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberei keressék fel a jelentésben említett temetőket, régi sírokat, sírköveket, és ha azok kulturális értéke miatt indokolt, készítsék elő a védelem alá helyezést.
- Javasolta, hogy a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, valamint az Országos Kisebbségi Önkormányzatok Szövetsége közösen tekintse át: milyen módon lehet elősegíteni a Nemzeti Sírkertbe való felvételét a nemzetiségi közösségek azon egykori tagjainak, akik a nemzet jeles halottai közé tartoznak.

A kisebbségi biztos temetkezési jogszabályok módosítását igénylő javaslatokként fogalmazta meg a következőket:

- Javasolta, hogy a temetők kiürítésére csak akkor kerülhessen sor, miután a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek már dokumentálták a sírokat, sírfeliratokat, felvételeket készítettek és javaslatot tettek az esetlegesen áttemetéssel megőrzendő sírhelyekre. Ennek költségeit – hasonlóan a régészeti feltárásokhoz – annak lenne indokolt viselnie, akinek érdekében áll a temető kiürítése.
- Javasolta továbbá, hogy a lejárt használati idejű sír kiürítésekor más jogosult hiányában a temető tulajdonosa rendelkezésébe kerülő sírjelet kötelező legyen műemlékvédelmi szakembereknek bemutatni, és az csak akkor legyen értékesíthető, ha kulturális értéként, illetve az elhunyt személyére figyelemmel nem indokolt a megőrzése, közgyűjteménybe helyezése.
- Javasolta azt is jogszabályban rögzíteni, hogy a temető megszüntetése (esetleg már lezárása esetén is) a tulajdonos legyen köteles gondoskodni a sírbolt könyv, illetve más temetői nyilvántartás levéltárban való elhelyezéséről.

III. Tényállás

3.1. Az elvi állásfoglalás alapját képező panaszbeadvány tartalmának ismertetése

A hozzám érkezett panaszbeadvány alapján az állásfoglalás II. Előzmények c. részében jelzettek szerint a tudomásomra jutott, hogy a zsámbéki Sváb Öregtemető fenntartásával kapcsolatban aggályok fogalmazódtak meg. A beadvány szerint a Sváb Öregtemetőben a temető tulajdonosának felkérésére csákánnyal akarták eltávolítani a sírkövek lábazati részeit, a panaszos pedig attól tartott, hogy ezek a munkálatok a sírok bedőléséhez és megsemmisüléséhez vezethetnek.

A vizsgálat keretében írásbeli tájékoztatást kértem Zsámbék Város Önkormányzatának jegyzőjétől, a Zsámbéki Római Katolikus Egyházközség plébánosától, valamint a Pest Megyei Kormányhivatal Budakeszi Járási Hivatala hivatalvezetőjétől.

Az ügy lehető legszélesebb körű megismerése, valamint az aktuális helyzet tisztázására érdekében fontosnak tartottam, hogy az írásbeli megkeresések mellett a panasszal összefüggésben személyes egyeztetésekre is sor kerüljön. Ezért munkatársaimmal együtt helyszíni látogatás során személyesen is megtekintettem a zsámbéki Sváb Öregtemetőt, illetve a helyszíni vizsgálat keretében találkoztam és egyeztettem a Zsámbéki Német Nemzetiségi Önkormányzat elnökével, valamint a Zsámbéki Római Katolikus Egyházközség plébánosával. A helyszíni látogatás alkalmával készült fotódokumentáció az állásfoglalás mellékletét képezi.

A vizsgálatom során feltárt tények bemutatása előtt a rendelkezésre álló kutatási anyagokat, publikációkat felhasználva részleteiben is foglalkozom Zsámbék történetével, továbbá a település német nemzetiségi kötődésével, hátterével, kiemelt figyelemmel a német nemzetiségű lakosokat sújtó kitelepítéssel. A történeti háttér a német nemzetiségi kulturális értékek, tárgyi emlékek helyi megőrzésének jelenlegi lehetőségeit és kereteit is meghatározza.

3.2. Zsámbék település rövid bemutatása⁸

A település nevét egyrészt a „zsombék” szóból származtatják, mivel a környéke vizenyős és forrásokban dús terület volt. Más adatok szerint III. Béla király idején egy Zsámbéki nevezetű családot telepítettek ide. Emellett vannak olyan vélemények is, mely szerint a település neve a bodza latin nevéből (Sambucus) származik.

A környékről jelentős kelta eredetű római és avar lelet került elő, így például az itt feltárt kelta postakocsi maradványa, amely azt bizonyítja, hogy a hely már akkor fontos szerepet tölthetett be a közlekedésben. Zsámbék ugyanis az Esztergom és Székesfehérvár közötti kereskedelmi útvonal mentén feküdt. Jelentős lelet volt továbbá a 2. századból származó bronz harsona, amely a legkorábbi hazai zenei emlékeink közé tartozik.

III. Béla király francia származású feleségének, Capet Margitnak a kíséretében 1186-ban az országba érkező champagne-beli Aynard lovagnak adományozta Zsámbékot és környékét. 1220 körül ez a család építtette a késő román kori gótikus háromhajós bazilikát, amely a magyar építészettörténet egyik kiemelkedő emléke. A templomrom mellett található a premontrei rend monostora is.

A tatárjárás után a mai kastély helyén kővár épült, a település első lakói az udvarház és a kolostor személyzetéhez tartozhattak, hamarosan azonban a fontos kereskedelmi útvonal mellett iparosok és kereskedők is letelepedtek. A 14. század végén a Maróthyak szerezték meg a község birtoklását, 1467-ben pedig Mátyás király mezővárosi rangra emelte a települést. A várat közvetlenül halála előtt fiának Corvin Jánosnak adományozta, aki 1504-ig volt annak földesura.

A törökök 1541-ben foglalták el Zsámbékot, és 145 évig maradtak a városban, ez idő alatt a harcokban megrongálódott a templom és a kolostor is, és a település elvesztette korábbi jelentős szerepét, elnéptelenedett. 1686-ban Bottyán János (a későbbi Vak Bottyán) a Fehérvárról Budára tartó törökök egy nagyobb lovascsapatát verte itt szét. 1689-ben a Zichy család vásárolta meg a települést. A lerombolt vár helyén felépítették a kora barokk várkastélyt.

⁸ Forrás: Zsámbék Város hivatalos honlapja. <https://zsambek.hu/vendegeinknek/varostortenet>.

A török uralom idején elmenekült, illetve elhunyt lakosok helyére a törökök kiűzése után német származású telepesek érkeztek, akiknek köszönhetően a település gyors fejlődésnek indult és hamarosan ismét a mezővárosok között szerepelt. Ettől az időszaktól kezdve Zsámbék ismét visszanyerte korábbi gazdasági és kereskedelmi szerepét: a német lakosság fejlett borkultúrát hozott magával és intenzíven megművelte a környék domboldalait, valamint ez időben kezdődött a környék erdőinek kitermelése is.⁹

A település templomát a németek betelepülését követően helyreállították, 1763-ban azonban a nagy komáromi földrengéskor újra megrongálódott, és ezután már nem építették újra. A 19. század végétől kezdtek ismét gondozni az időközben lebontott kolostor földalatti maradványaival együtt. Az 1737-1739-es pestis- és kolerajárvány emlékét a kastéllyal szemben felállított fogadalmi szobor őrzi.

Zsámbék a második világháborúban hadszíntérré vált, a fővárost bekerítő 1944-es hadmozdulatok egy része itt zajlott. 1946-ban a német lakosság 95%-át kitelepítették Németországba.

Zsámbék 2009. július 1-jétől lett várossá nyilvánítva és 2013. január 1. óta tartozik a Budakeszi járáshoz.

3.3. Zsámbék (Schambek) német nemzetiségi kötődései, hagyományai¹⁰

Zsámbék német nemzetiségi lakosai három nagy betelepülési hullámban érkeztek Buda 1686-os visszafoglalását követően az elnéptelenedett településre. Az első felső-svábországi telepesek 1712 őszen érkeztek meg, útjukat az 1711-as szatmári béke nyitotta meg. A második bevándorlási hullámmal először 1723 októberében 59 frank család és 8 sváb család érkezett, közülük 34 család telepedett meg végleg a községben, majd 1724 nyarán további 50 frank és sváb család települt be Zsámbékra.

1739-et követően, amikor megszűnt a pestis- és kolerajárvány, egy harmadik, több éven keresztül tartó bevándorlási hullám vette kezdetét, többségükben a Fekete-erdő környékének telepesei, elsősorban svábok voltak.¹¹

A betelepülést követően a lakosság dinamikus növekedésnek indult, és az alapvetően német nemzetiségű lakosság szerb, szlovák, utóbb pedig zsidó lakosokkal is gazdagodott, Zsámbék azonban egészen a második világháborúig megőrizte német nemzetiségi jellegét.

A második világháború európai befejezését követően a szövetséges nagyhatalmak vezetői 1945. augusztus 2-án, a potsdami konferencián járultak hozzá ahhoz, hogy többek között Magyarország kitelepíthesse német nemzetiségi állampolgárait Németországba a kollektív bűnösség elvére hivatkozva. A kitelepítések magyarországi jogi alapjait a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről szóló 12330/1945. ME sz. rendelete és a 70010/1946. BM. sz. rendelete teremtette meg.

⁹ <http://www.mizsambekunk.hu/muzeumok/tajhaz/a-zsambeki-svabok-tortenete>.

¹⁰ A magyarországi németek történetének legújabb, kimerítő részletességű leírását tartalmazza: SEEWANN, Gerhard: Geschichte der Deutschen in Ungarn, Band 1-2., Verlag Herder-Institut, Marburg, 2012. Zsámbék település német eredete és története részletesen kutatott és a publikációk széles körben hozzáférhetőek. Jelentősebb kötetek: JELLI, P. Martin A.: Schambek/Zsámbék: Beiträge zur Geschichte und Volkskunde einer „schwäbischen“ (donauschwäbischen) Gemeinde im Ofner Bergland/Ungarn, Band II. Heimatverein Schambek/Zsámbék, Gerlingen, 1988.; MÓSER Zoltán: Zsámbék avagy a mulandóság dicsérete. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.; FUCHS Sandra Titanilla (szerk.): 300 éve Zsámbékon... = Seit 300 Jahren in Schambek... magánkiadás, Zsámbék, 2013., ÓRI Péter: Mozaikok... Három Pest megyei község (Zsámbék, Tök, Perbál) népességtörténeti vázlata. In: ÓRI Péter (szerk.): Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére. KSH Népességtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2014. 207–245.

¹¹ MÓSER Zoltán: i.m. 9. o.

A zsámbéki községhez 1946. március 20-án függesztették ki a kitelepítésre kötelezett személyek listáját. A lista összeállításának alapja az 1941. évi népszámlálás (német nemzetiségű és/vagy német anyanyelvű személyek), a Volksbund tagság¹² és a második világháború során német fegyveres alakulatban ellátott szolgálat volt. A kitelepítés négy transzportban valósult meg 1946. április 5., 7., 8. és 13. napjain. A források alapján Zsámbék összlakosságának, amely az 1941. évi népszámlálás adatai alapján meghaladta a 4.500 főt, körülbelül 82%-át telepítették ki, ez az arány a település német nemzetiségi lakosságának 95%-át tette ki.¹³ A kitelepítéseket követően a lakóházakat az ország különböző régióiból (Jánoshida, Jászsószentgyörgy, Kisújszállás), illetve a Kárpát-medence magyar lakta területeiről (Erdély, Felvidék) érkező új letelepülők vették birtokba, míg a rendkívüli értéket képviselő pincéket és borászati infrastruktúrát közülük csak néhányan vették használatba, mások lebontották és a kövek értékesítése révén próbálták megélhetésüket biztosítani. 1946-47-ben szinte naponta érkeztek kocsik Zsámbékra, melyek a lebontott pincék faragott köveit szállították el építkezésekre vagy eladásra.

A 2011-es népszámlálás alkalmával Zsámbék lakosságának 85,4%-a magyarnak, 0,5% cigánynak, 0,2% lengyelnek, 6,4% németnek, 0,7% románnak, 0,2% szlováknak vallotta magát.¹⁴

3.4. A biztoshelyettesi megkeresésekre adott válaszok és tájékoztatások

3.4.1. A zsámbéki temetők általános bemutatása

A megkeresett intézményektől kapott tájékoztatás szerint Zsámbékon jelenleg **öt temető** található, **négy temető a Zsámbéki Római Katolikus Plébánia tulajdona, egy temető a Zsámbéki Izraelita Hitközség tulajdona.** A beérkezett válaszok szerint **Zsámbékon jelenleg egyik temető sem élvez műemléki védelmet.**

Az öt temető közül **már csak a Zsámbék belterület 939 helyrajzi szám alatt található és a Zsámbék Római Katolikus Plébánia tulajdonában álló temető működik.**

Zsámbék Város Önkormányzata a köztemetők fenntartására vonatkozó általános törvényi kötelezettségét, a tulajdonossal kötött, az említett temetőre vonatkozó megállapodás alapján teljesíti: e temetőben temetkezési szolgáltatási tevékenységet végeznek.

A zsámbéki plébános a megkeresésemre írásban arról tájékoztatott, hogy tudomása szerint Zsámbék közigazgatási területén nyolc temető található. Kettő zsidó temető, mely a MAZSIHISZ tulajdonában van, és a sírköveket korábban már elszállították, jelenleg erdő borítja.

A töki katolikus temető is zsámbéki területen van, ide az anyácapusztai Darányi birtok sváb cselédeit és a katolikus cigányokat temették. Ez a temető ma is a töki cigányok temetkezési helye.

A többi öt, valójában azonban négy temető – mivel az egyik temető két temető összevonásából jött létre – tulajdonosa a Zsámbéki Római Katolikus Plébánia. Ezek legfőbb jellemzőit a zsámbéki plébános a következőképpen foglalta össze:

¹² Teljes nevén: Volksbund der Deutschen in Ungarn, magyarul Magyarországi Németek Népi Szövetsége.

¹³ JELLI, P. Martin A.: i.m. 164. o.

¹⁴ A 2011-es népszámlálás alkalmával a lakosság 14,4% nem nyilatkozott, a kettős illetve többes identitások következtében pedig a végeredmény nagyobb lehet 100%-nál.

A **jelenleg használt, működő temető (hrsz. 939)** két temető, a **Pestfriedhof és a Kolerafriedhof összevonásából** keletkezett. A Pestfriedhof részben az 1990-es években egy emlékhely létesült, a Kochfriedhof néhány régi sírkövének és egy keresztjének áthelyezésével, amelyet a Zsámbéki Német Nemzetiségi Önkormányzat az elmúlt évben restauráltatott.

A **Kochfriedhof vagy más néven apácatemető (hrsz. 836)** vélhetően a legrégebbi temető, a Josephinumban elhunyt keresztesnővéreket a XX. század elejétől ide temették. Jelenleg nem használják temetkezésre.

A **Kapellenfriedhof (hrsz. 998)** egy kis kápolnáról kapta a nevét, amely egy családi kriptá. Temetkezésre nem használják.

A **Neufriedhof (hrsz. 1003)**, magyarul: Sváb Öregtemető – a panasszal érintett temető – a Kapellenfriedhoftól keletre található. Jelenleg nem használják temetkezésre, **utoljára 1986-ban volt itt temetés. A sírok többsége 1930-as évek végéről származik.** A kő sztélékbe applikálva zománc fényképek díszítették a sírokat, amelyekből a kitelepítés előtt a rokonok kivésték a képeket, hogy magukkal vihessék, csak 2-3 darab kép maradt a sírhelyeken. **A közel 200 sírből 5-6 sírt gondoznak a mai napig.**

3.4.2. A Budakeszi Járási Hivatal tájékoztatása a Sváb Öregtemetővel és a zsámbéki temetők műemléki védettségével kapcsolatban

A **Pest Megyei Kormányhivatal Budakeszi Járási Hivatalának hivatalvezetője** a megkeresésemre tájékoztatott arról, hogy **2018. június 8-án** a Pest Megyei Kormányhivatal Budakeszi Járási Hivatala – mint a temető fenntartásával és üzemeltetésével összefüggő feladatok ellenőrzésére hatáskörrel rendelkező hatóság – **helyszíni ellenőrzést** tartott a zsámbéki Öregtemetőben. Ennek keretében megállapították, hogy ott **kerítésépítés** előkészületi földmunka, illetve **tereprendezési munka** folyt. A tulajdonos képviselőjében eljáró plébánostól arról értesültek, hogy a temetőben vegyszeres gyomirtás folyik a gyökerek eltávolítása érdekében. A sírkövek megóvását festéssel, valamint a dőlések megakadályozásával végezték. Az összetört sírköveket három helyre gyűjtötték össze.

Újabb levelében a hivatalvezető jelezte, hogy a Zsámbék belterület, 1003 helyrajzi számú, kivett temető megnevezésű, 6069 m² nagyságú, temető ingatlan tekintetében folytatott **hatósági ellenőrzés lezárult.**

A Budakeszi Járási Hivatal, mint temetkezési szolgáltatást engedélyező hatóság hatósági eljárás keretében határozattal, határidő megadásával kötelezte a Zsámbéki Római Katolikus Plébánia tulajdonos-fenntartót, hogy a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény 9. §-a¹⁵ (a továbbiakban:

¹⁵ 9. § (1) A temető létesítése során a temetőtulajdonos

a) utat,

b) ravatalozót,

c) a halottak ideiglenes elhelyezésére szolgáló tárolót és hűtőt,

d)

e) a temető bekerítését vagy élősövényvel való lehatárolását,

f) vízvételi lehetőséget, illemhelyet,

g) az utak sorfásítását,

h) hulladékártalót a kormányrendeletben meghatározottak szerint köteles biztosítani.

(2) Amennyiben e törvény eltérően nem rendelkezik, lezárt temetőben az (1) bekezdés e), f) és h) pontjában meghatározott temetői létesítményeket kell biztosítani.

Ttv.) alapján gondoskodjon a temető bekerítéséről vagy élő sövénnyel való ellátásáról, a temető területén vízvételi lehetőség, illemhely biztosításáról, valamint hulladéktároló elhelyezéséről.

A **Budakeszi Járási Hivatal** vezetőjének nincs tudomása arról, hogy a temető lezárása megtörtént-e, és a **temető lezárására vonatkozó irat** sem lelhető fel a hivatalban. A hivatalvezető tájékoztatása szerint az Öregtemetőben a síremlékek többsége az **1930-as években** létesült. Megerősítette a korábbi információkat, hogy a temetőben lévő körülbelül **200 sírhelyből 5-6 sírhelyet gondolnak, az utolsó temetés 1986-ban** volt, és a temető **nem áll védettség alatt**.

A **budakeszi járási hivatalvezető** a műemléki védettséggel, valamint annak kezdeményezésével összefüggésben a **Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatala Hatósági Főosztályának Építésügyi és Örökségvédelmi Osztályát** kereste meg állásfoglalás érdekében, aki arról informálta, hogy jelenleg egyik temető sem élvez műemléki védelmet Zsámbékon.

Jelezte azt is, hogy a **Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Tudományos Osztályánál bárki kezdeményezheti a műemlékké nyilvánítást**.

Megírta, hogy a Járási Hivatalhoz nem érkezett panasz, és nincs tudomásuk más eljárásról az érintett temetővel kapcsolatban.

A budakeszi járási hivatalvezető hangsúlyozta, hogy véleménye szerint a **Zsámbéki Római Katolikus Plébánia**, mint tulajdonos a tulajdonában álló temetők gondozására, karbantartására törekszik, a rendelkezésre álló erőforrásaihoz mérten.

3.4.3. A zsámbéki jegyző tájékoztatása a Sváb Öregtemető (Neufriedhof) jelenlegi helyzetéről

Zsámbék Város Önkormányzatának jegyzője arról tájékoztatott, hogy a zsámbéki Sváb Öregtemető **lezárt** temető, amely **nem áll védettség alatt**, és nincs erre vonatkozóan hatósági eljárás folyamatban. Az öregtemető **tulajdonosa a Zsámbéki Római Katolikus Plébánia (a továbbiakban: Plébánia)**. A jegyző megerősítette azt is, hogy a **temető jelenleg nem üzemel**.

A helyi rendelet nem tér ki az adott temetőre, csak az üzemelő temetőre.¹⁶ A jegyző megírta, hogy nem érkezett panasz, bejelentés az önkormányzathoz és nincs tudomása semmilyen eljárásról a temetővel kapcsolatban.

3.4.4. A zsámbéki plébános tájékoztatása a Sváb Öregtemető fenntartási nehézségeiről

A **Plébánia vezetője** 1995-től a premontrei rend örökfogadalmas tagja, 1997-től látja el a település plébánosi feladatait. Válaszából úgy tűnt, hogy szakmailag és emberileg is megdöbbenetette a panasz. Kifejtette, hogy mennyire fontosnak tartja a település német hagyományainak megőrzését és azok fejlesztésének aktív támogatását. Válaszlevelében részleteiben is bemutatta azokat a tevékenységeket, amelyeket az elmúlt évtizedekben plébánosként tett a német nemzetiségi közösség értékeinek megőrzése, támogatása érdekében.

¹⁶ Zsámbék Város Képviselő-testületének 17/2016. (VI.30.) önkormányzati rendelete a temetőkről és a temetkezés rendjéről.

A részletes felsorolásból csak néhányat emelek ki, elsődlegesen azokat, amelyek kapcsolódtak az állásfoglalás témájához, azaz a német nemzetiségi közösség tárgyi emlékeinek, temetőinek a megőrzését segítették elő:

- a templomi keresztút lekapart német nyelvű feliratait a solymári stációk alapján 15 éve német nyelvű feliratokkal újrafestették;
- a Kapellenfriedhof kápolnájának 1945-ös sérüléseit 18 éve a plébánia pályázati forrásból kiegészítette, felújította;
- a Neufriedhof kovácsoltvas kapuját a plébánia forrásaiból restauráltatták;
- a Neufriedhofban a régi kereszt helyén a Premontrei Szakiskola tanáraival és növendékeivel, a helybeli önkéntes tűzoltókkal új keresztet állítottak fel;
- az útszéli keresztet felújították és a német nyelvű feliratokat, amelyeket korábban bevakoltak, az eredeti alapján keményebb kőbe véstették, hogy sokáig olvasható legyen;
- a Kálvária területének és keresztjeinek restaurálására már több pályázatot is benyújtottak a települési és a Német Nemzetiségi Önkormányzattal közösen.

A **Sváb Öregtemetőben végzett munkálatokkal** összefüggésben a plébános legfontosabb észrevétele az volt, hogy ezeket azért kezdték el, hogy **a még meglévő értékek megmaradjanak, megőrződjenek.**

A plébános **a Neufriedhof lezárásáról nem rendelkezett információval**, álláspontja szerint jogilag nincs is lezárva a temető. Jelenleg azonban már **nem használják temetkezésre, utoljára 1986-ban** volt temetés a Neufriedhofban. A sírok döntő többsége az **1930-as évek végéről** származik, bár található benne jóval későbbi, nem német nemzetiségű sír is. **A közel 200 sírből jelenleg csupán 5-6 sírt gondoznak.** A sírhelyeket már nem váltják újra, így a temető fenntartására, karbantartására sem jut elegendő forrás.

A három elhagyott, nem működő temetőt igyekeznek rendben tartani, köztük a Neufriedhofot is. A plébános álláspontja szerint az tart fent egy temetőt, ha a rokonok és a hozzátartozók felkeresik, kegyeletet gyakorolnak, látogatják és gondozzák a sírhelyeket. E nélkül lehetetlennek tűnő feladatnak bizonyul, a temetőket folyamatosan elborító vegetációval több évtizede küzdenek, és a helyzet sajnos minden évben megismétlődik.

A plébános arról is tájékoztatott, hogy a Neufriedhof temető tulajdonosaként, annak védetté nyilvánítását nem kezdeményezték, hivatalos megkeresés feléjük nem érkezett e tárgyban, most először kaptak ilyen irányú kérdést. Ugyanakkor megjegyezte, hogy a védettség sem nyújt megoldást arra, hogy a sírok az idő múlásával ne dőljenek be, hiszen azok a zsámbéki jól faragható, de kevésbé időtálló kőből készültek. Példaként említette, hogy a Zsámbékon található Immaculata szobornál is komoly gondot okoz a zsámbéki kő időtállósága, a Parlament kőcseréje is összefüggött ezzel, amely szintén zsámbéki kőből készült.

A plébános tájékoztatása szerint a temetői munkálatokra hatósági engedélyt nem kértek, hiszen ezek nem voltak engedélykötelesek: így a temetőtakarítás, a vegyszeres gyomirtás, a sírkövek festése, illetve temetői kerítés tervezése, javítása. A sírköveket fehérre meszelték, hogy konzerválják a zsámbéki kövekből épült sírokat. **A cél a temető egységes képének megőrzése, a méltó temetőlátogatás lehetőségének megteremtése volt.** Megjegyezte azt is, nem remélhető, hogy a sírkövek mindig így fognak megmaradni, a pusztulásukat csak késleltetni tudják. Kötelezettségük ugyanakkor, hogy a temetőben az életveszélyt

elhárítsák, így az összetört vagy veszélyes köveket – ha azok már nem állíthatók helyre – összegyűjtsék, vagy egyéb módon felhasználják.

Kiemelte, hogy a Plébánia nagy anyagi áldozattal törekedett és törekszik arra, hogy a Neufriedhof méltó emlékhely maradjon.

A német nemzetiségi önkormányzatnak **kiváló a kapcsolata** a zsámbéki plébánossal, aki folyamatosan segíti a német közösség kulturális értékeinek, hagyományainak ápolását, megőrzését. A tárgyi emlékek, emlékhelyek javításában a plébános úr együttműködésére és segítőkészségére, véleményére is folyamatosan számíthatnak.

3.5. A helyszíni látogatás során kapott információk

Tekintettel arra, hogy a panaszbeadvány és a megkeresésekre érkezett válaszok, illetve a mellékelt dokumentumok között tartalmi ellentmondások merültek fel, szükségesnek tartottam helyszíni látogatás során tájékozódni a kialakult helyzetről, a zsámbéki Sváb Öregtemető állapotáról.

Munkatársaimmal tett személyes látogatásom alkalmával először a **Zsámbéki Német Nemzetiségi Önkormányzat elnökével** találkoztam.

Tájékoztatása szerint a településen jelenleg közel 5500 fő él, közülük 200-300 fő az olyan német nemzetiségű lakos, aki vállalja is a nemzetiségi származását. Az elnök szerint valójában ennek a létszámnak a kétszerese a reális.

Az identitás vállalásával kapcsolatos félelmek hátterében azok a múltbéli események állnak, így különösen az 1941. évi népszámlálás, amelynek adatai alapján a zsámbéki sváb lakosság 95 %-át kitelepítették. A kitelepített személyek leszármazottaira nem volt jellemző a visszatérés, nem vásároltak ingatlanokat Zsámbékon.

A nemzetiségi kultúra, identitás megőrzése és ápolása érdekében kiemelten fontosnak tartják a fiatalabb generációk bevonását. Ennek érdekében a helyi óvodában bevezették a német nemzetiségi nevelést. Az iskolában is folyik német nemzetiségi nevelés-oktatás, a helyi nevelési-oktatási intézmény jó kapcsolatban áll a német nemzetiségi önkormányzattal.

A vallásnak továbbra is meghatározó szerepe van a helyi közösség életében. A kapott tájékoztatás szerint a zsámbéki német közösség többsége katolikus, a misék telt házzal zajlanak.

A jelenlegi plébánosnak köszönhetően, időszakonként teljes misék hangzanak el német nyelven, az egyházi énekek egy része is német nyelven hallható.

A Zsámbéki Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke jelezte, hogy nincsenek speciális temetkezési szokások Zsámbékon. A temetkezések alkalmával is használnak azonban német nyelvű énekeket, zsoltárokat, liturgiákat.

A zsámbéki temetőkkel kapcsolatban az elnök elmondta, hogy az izraelita temetőből 1998-2002 közötti időszakban vitték el a zsidó sírokat, azóta az a temető gondozatlan.

A működő temetőben, ahol a temetkezések zajlanak, egy Német Nemzetiség Emlékparkot hoztak létre, illetve egy Német Nemzetiségi Emlékművet emeltek.

A vizsgálattal érintett Öregtemetőt csak pár család látogatja, tudomása szerint 1986 óta nincs ott temetkezés, közel 30-40 éve a sírokat a hozzátartozók már nem gondozzák. A temető a hegyoldalban található, ezért csúszik a föld, és emiatt dőlnek a sírok is. Ez a probléma régóta ismert, ez tehát nem új jelenség. Ismeretei szerint éppen a látogatásunk idején zajlik a kerítés rendbetétele.

Tudomása szerint a települési önkormányzat nem tud anyagi segítséget nyújtani az Öregtemető rendbehozatalához, és erre a nemzetiségi önkormányzatnak sincs anyagi forrása.

A német nemzetiségi tárgyi emlékek megőrzéséhez pályázati úton próbálnak pénzforrást szerezni, pályázati pénzből állítottak fel egy keresztet az Öregtemetőben. Ismerik az Öregtemető problémáit, ezekkel a kérdésekkel már foglalkoztak a képviselő-testületi üléseken. A védetté nyilvánításban nem gondolkoztak, azt nem kezdeményezték.

Megemlítette azt is, hogy az érintett nemzetiségi Öregtemető lakott területen belül található, lakóingatlanok övezik, a temető gondozása nagy nehézséget jelent.

Megoldási lehetőségként az elnök a következőket említette:

- meg lehetne szólítani azokat a családokat, akik érintettek, illetve akik még látogatják az elhunyt hozzátartozójukat az Öregtemetőben;
- össze lehetne gyűjteni a sírköveket és egy másik helyen emlékparkot állítani belőlük;
- meg lehetne tisztíttatni a síremlékeket (kialakítani úgy, ahogy a Budaörsi Katonai temetőt), és esetlegesen műemléki védettséget kezdeményezni a megőrzésük érdekében.

Ezt követően felkerestük a **Zsámbéki Római Katolikus Egyházközség plébánosát**, aki elmondta, hogy a 21 éves plébánossága alatt mindig kiemelten fontosnak tekintette a német nemzetiség történeti és kulturális értékeinek megőrzését mind szellemi, kulturális, mind tárgyi vonatkozásban.

Megerősítette, hogy a zsámbéki német nemzetiségi lakosság közel 95 %-át telepítették ki 1946-ban. A kitelepített személyek, családok emlékére kitelepítési emlékművet létesítettek Zsámbékon. A plébános javaslatára az emlékmű szövege mindazokról megemlékezik, akiknek el kellett hagyniuk a szülőföldjüket, akik ugyanazt a traumát élték át, bárhol is úttájták el őket: akár a Felvidékről, akár Erdélyből, akár Magyarországról.

A település a felvidéki kitelepített családokkal és a Jánoshidáról, Jászalsószentgyörgyről érkező „telepesekkel” népesült be újra, évtizedekig húzódozó feszültséget generálva.

Kiemelte továbbá, hogy a hagyománymegőrzésnek van egy külső és egy belső, lelki oldala, ő ez utóbbit is szeretné erősíteni az emberekben. Véleménye szerint az oktatásnak jelentős szerepe van és lehet ebben a folyamatban. Ebben segítséget jelent, hogy a településen lévő Zichy kastélyban működő iskolában német nemzetiségi nevelés-oktatás folyik és német nemzetiségi származású pedagógus is tanít az intézményben.

Tájékoztatása szerint a Szent Sebestyén nap – a pestis emlékére – sikeresen megszólítja a környékbeli települések sváb lakosságát. A fiatalok ugyanakkor már kevésbé őrzik a hagyományokat.

Az Öregtemetővel kapcsolatban megerősítette a megkeresésemre írott tájékoztatását, majd a helyszínen bemutatta a Neufriedhofot és annak síremlékeit, amelyek között főként kitelepítés előtti sírok találhatóak. Elmondta, igyekeznek füvet telepíteni a sírok közé, hogy a sírkövek ne dőljenek tovább. Sajnos az összes sírkövet nem tudják megmenteni és megőrizni, mivel puha kövekből készültek, amelyek könnyen törnek, ráadásul nincsen érdemi alapozásuk, ezért megtámasztás hiányában már a természeti hatásoktól is kidőlnek. A nagy Keresztet újraállították, és kovácsoltvas kaput is helyeztek az Öregtemető bejáratához.

Az Öregtemető több mint 200 sírjának állagmegóvása, gondozása eszközök és kapacitás hiányában rendkívül nagy kihívást jelent számukra.

A települési önkormányzat teljes mértékben együttműködő partner a Neufriedhof megóvásában, fenntartásban, például takarításban, gondozásban segítséget kaptak tőlük. Emellett civil szervezetek is segítettek a temető tisztításában, külön takarítást szervezve a területen.

A szakrális helyek felújítása címén már többször pályáztak. A Kálvária Főkeresztjének projektje most van folyamatban a települési önkormányzat segítségével.

Jelezte egyúttal azt is, hogy több temető is van az egyház tulajdonában. A temetkezési szolgáltatást nem az Öregtemetőben végzik a településen, hanem a 939 helyrajzi számú, két temető (a Pestfriedhof és a Kolerafriedhof) összeolvadásából keletkezett temetőben. A helyszíni látogatás a jelenleg működő és üzemelő temető megtekintésével zárult. A köztemető különleges helyen fekszik, a zsámbéki premontrei kolostor és templom romjaival szemben. Megfelelően gondozott temetkezési terület, ahol a sírhelyeket rendben tartják, a temető üzemeltetését külön gazdálkodó szerv végzi megbízás alapján. Ellentétben az Öregtemető fenntartási nehézségeivel, ebben az összevont temetőben jól érzékelhető a látogatók gondoskodó jelenléte.

IV. Az ügy alapjogi vonatkozásai

*Az alapvető jogok biztosának a Magyarországon élő nemzetiségek jogaiért felelős helyetteseként egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggés-rendszer feltárása során kötelességem **alapjogi érveket felsorakoztatva, autonóm, objektív és neutrális módon eljárni.** Eljárásom során következetesen, zsinórmértékként támaszkodom az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos korábbi elvi megállapításaira is, valamint – az ombudsmani jogvédelem speciális vonásainak megfelelően – alkalmazom az alapjog-korlátozás alkotmányosságát megítélni hivatott egyes alapjogi tesztek.*

Az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy „az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni”. A testület a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatának indokolása során azt emelte ki, hogy az adott határozatban vizsgált törvényi rendelkezések esetében már az Alaptörvény negyedik módosítása alapján jár el a korábbi alkotmánybírósági határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően. A testület ennek kapcsán elvi érveléssel mondta ki azt, hogy „az Alkotmánybíróság a hatályát veszített alkotmánybírósági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja. A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.”

Az általános alapjogi keret és módszertan fenti rögzítése után, továbbá a vizsgált tényállással összefüggő konkrét, érdemi megállapítások és következtetések megfogalmazása előtt (a jelen állásfoglalás VI. és VII. részében), szemügyre kell venni azokat az általános alapjogi vonatkozásokat, amelyek a vizsgálat kapcsán felmerülnek: a jogbiztonság elvét, az érintett nemzetiségi jogokat, az emberi méltósághoz való jogot és a belőle levezethető kegyeleti jogot, valamint az örökségvédelem kérdését. A Magyarország által vállalt nemzetközi kötelezettségekre is tekintettel az állásfoglalás V. része a témakörhöz kapcsolódó nemzetközi kitekintést tartalmaz.

4.1. Jobbiztonsághoz fűződő alapjog

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján Magyarország független, **demokratikus jogállam**. Az Alkotmánybíróság korábbi töretlen gyakorlata alapján e jogállami minőség nélkülözhetetlen eleme a **jogbiztonság**, mely általa gyakran hivatkozott tételként az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és **az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára**. Az Alkotmánybíróság döntéseiben felhívta a figyelmet, hogy a jogállamiságnak számos összetevője van, az elvből folyó egyik legfontosabb alapkövetelmény ugyanakkor éppen a közhatalom, a közigazgatás törvény alá rendeltsége: a közhatalommal rendelkező szervek a jog által megállapított működési rendben, a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. Demokratikus jogállamban ahhoz, hogy a természetes és jogi személyek életviszonyaikat, működésüket, magatartásukat a jog által előírtakhoz tudják igazítani, az elvárt kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni, szükség van a joganyag és a jogi eljárások stabilitására, a változásokra való felkészüléshez megfelelő idő biztosítására, az egyértelműségekre, a követhetőségekre és az érthetőségekre. A jogbiztonság ugyanakkor nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.

4.2. A nemzetiségek alapvető jogai

A **nemzetiségek alapvető jogait az Alaptörvény XXIX. cikke határozza meg**. Az Alaptörvény rendelkezése szerint a Magyarországon élő nemzetiségek **államalkotó tényezők**. Minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak **joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez**. A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.

Az Alkotmánybíróság a 12/2004. (IV. 7.) AB határozatában korábbi döntéseire hivatkozva hangsúlyozta: *„Az állam kötelessége az alapvető jogok „tisztelőben tartására és védelmére” a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. Ennek érdekében a jogalkotó köteles olyan szabályozást alkotni, amely a lehető legnagyobb mértékben biztosítja az alapjogok érvényesülését”*.

Amint arra az Alkotmánybíróság már a 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában is rámutatott: *„Az Alkotmány egyes esetekben nevesíti az intézményvédelmi kötelelességeket, másutt nem, előfordul az is, hogy éppen az alanyi jogi oldal marad háttérben; a megfogalmazás és a hangsúlybeli különbségek nem változtatnak azon, hogy az alapjogok egyaránt tartalmazzák a szubjektív jogokat és az objektív, ennél szélesebb állami kötelelességeket is”*.

A **nemzetiségek kultúrájának, önazonosságának megőrzésére irányuló szabályok** megalkotásánál a törvényhozó széles döntési jogosultsággal rendelkezik, ennek a döntési szabadságnak a korlátait azonban az Alaptörvény rendelkezései, így különösen az alapjogokra vonatkozó szabályok határozzák meg.¹⁷

Az Alaptörvény szabályait a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (a továbbiakban: Njt.) bontja ki, a korábbi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény rendelkezéseit felváltva és részben áttemelve, illetve kiegészítve.

¹⁷ 45/2005. (XII. 14.) AB határozat.

A jogalkotó a Njt.-t kifejezetten az Alaptörvénynek a magyarországi nemzetiségek ügye iránt kinyilvánított felelősségvállalására figyelemmel alkotta meg. Célja, hogy a nemzetiségek sajátos, az Alaptörvényben alapvető **szabadságjogokként általánosságban megfogalmazott egyéni és közösségi jogait** részleteiben szabályozza, és széles körben biztosítsa.

A törvény célja továbbá – ahogy azt preambulumban is leszögezi –, hogy biztosítsa az évszázadok óta a magyarsággal együtt élő nemzetiségek sajátos kultúrájának megőrzését, anyanyelvének ápolását és fejlesztését, egyéni és közösségi jogaik széleskörű gyakorlásának lehetőségét. Rögzíti ugyanott azt is, hogy **a nemzetiségek sajátos egyéni és közösségi jogai alapvető szabadságjogok, és Magyarország biztosítja saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségek öngazgatáshoz, önkormányzatisághoz való jogát.** A jogszabály preambuluma megállapítja, hogy a kulturális sokszínűség, a nyelvi különbözőség nem a megosztottság, hanem a gazdagodás forrása, **a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek Magyarország kulturális örökségének szerves részei.**

A **kulturális jogok** – a gazdasági és szociális jogokkal együtt – az emberi jogok második generációjának részei. E jogok alapján az egyén vagy a csoport szabadon kifejezésre juttathatja, használhatja, fejlesztheti saját nyelvét, hagyományait, szokásait, megismerheti történelmét, és megkülönböztetheti önmagát más kulturális csoportoktól.

Az Njt. részleteiben rendelkezik a Magyarországon élő nemzetiségeket megillető alapvető **egyéni**, és – a nemzetközi standardoktól eltérő módon – **kollektív jogairól** is. A törvény biztosítja a nemzetiséghez tartozó személy egyéni jogát, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, valamint továbbadásához.¹⁸ A történelmi hagyományok és a nyelv megőrzését és fejlesztését, a nemzetiségek tárgyi és szellemi kultúrájának ápolását és gyarapítását a nemzetiségi közösségek elidegeníthetetlen közösségi jogaként állapítja meg.¹⁹

Fontos eleme a nemzetiségi kultúrához való jognak az Njt. azon rendelkezése, amelynek értelmében **Magyarország – jogszabályainak keretei között – biztosítja a nemzetiségi közösségeknek rendezvényeik és ünnepeik zavartalan megtartásához, építészeti, kulturális, kegyeleti és vallási emlékeik, hagyományaik megőrzéséhez, ápolásához és átörökítéséhez, jelképeik használatához fűződő jogait.**²⁰ A nemzetiségi közösségeket, önkormányzataik működését és feladatellátását, valamint a **kulturális autonómia megvalósulásában közreműködő, szerteágazó intézményhálózatot az állam számos formában támogatja.**

4.3. Az emberi méltósághoz való jog és a belőle levezethető kegyeleti jog

Az Alaptörvény II. cikke rögzíti az emberi méltóság sérthetetlen voltát. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Az Alkotmánybíróság gyakorlata az emberi méltósághoz való joggal kapcsolatosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő.

¹⁸ Njt. 12. § (1) bekezdés a) pontja.

¹⁹ Njt. 17. § b) pontja.

²⁰ Njt. 20. §-a.

Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. Az alkotmánybíróági gyakorlat kiemeli, hogy az emberi méltósághoz való jog az általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinthető. Az általános személyiségi jog „anyajog”, olyan szubszidiárius alapjog, amelyet az Alkotmánybíróság és a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alkotmányos alapjogok egyike sem alkalmazható.

Az emberi méltósághoz való jogból fakad **a hozzátartozók kegyeleti joga**, és a halálesetet követően eljáró szerveknek és szolgáltatóknak azon kötelessége, hogy eljárásaik során ezt tiszteletben tartás. A kegyeleti jog az elhunyt méltóságának visszamenőleges tagadását tiltja függetlenül attól, hogy az élő személyeket védő általános személyiségi jog körén kívül esik.

Az Alkotmánybíróság²¹ szerint a kegyeleti jog szoros összefüggésben van az emberi méltósághoz való joggal, az abból levezethető speciális részjogosítványnak minősül. A kegyeleti jog részben az emberi méltóság egykori meglétéhez kapcsolódó védelmi igényt foglal magában, amely az elhunyt személyt az emberi nemhez való tartozás alapján illeti meg, az elhunyt személy élete során megszerzett erkölcsi, személyes és társadalmi megítélésének védelmét biztosítja. A kegyeleti jog tehát az emberi méltósághoz való jog részeként érvényesül, a méltósághoz való jog részleges továbbélését jelenti a halál bekövetkezte után.

Az elhunyt személy azonban már értelemszerűen nem képes jogai védelmére, így a kegyeleti jog a hozzátartozók által a halottról őrzött és védett személyiségkép megsértését, mint a hozzátartozó személyiségi jogát védi. Így az elhunyt emberi méltósága átszáll és tovább él a hozzátartozók személyében: a kegyeleti jog alanyai végső soron az elhunyt hozzátartozói lesznek.

A kegyeleti jog nem korlátozhatatlan: az emberi méltósághoz való jog csupán az emberi státusz meghatározójaként, az élettel együtt fennálló egységben abszolút és korlátozhatatlan, egyes részjogosítványai azonban – így különösen a kegyeleti jog – más alapjogokhoz hasonlóan értelemszerűen korlátozhatóak.

4.4. A nemzet közös örökségének védelme

Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése szerint **„A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”**

Az Alkotmánybíróság korábban megállapította,²² hogy az állam köteles az egészséges környezethez való jog megvalósítását szolgáló sajátos intézmények kialakítására és működtetésére.

A 28/1994. (V.20.) AB határozat szerint a *„környezetvédelemben való jog (...) elsősorban önálló és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák*

²¹ 997/B/2005. AB határozat.

²² 996/G/1990. AB határozat.

nyújtásával kell ellátnia.” Ebben a határozatában az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a környezethez való jog tulajdonképpen a környezet védelmére és az élet természeti alapjának fenntartására vonatkozó **állami kötelességet** jelenti. Megfogalmazta továbbá azt is, hogy e jog speciális tárgyából és dogmatikai sajátosságából következően a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét az állam nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alkotmányos jog vagy érték érvényesítése érdekében elkerülhetetlen, de a védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan (az elért védelmi szinttől való visszalépés tilalma).

Az Alkotmánybíróság jogfejlesztő tevékenysége révén az egészséges környezethez való jogot később kiterjesztette az **épített környezet védelmére** is: a 27/1995. (V. 15.) AB határozatban abból indult ki, hogy az egészséges környezethez való jog érvényesítése **állami kötelezettség**. A korábban kidolgozott, az elért védelmi szinttől való visszalépés tilalmának elvét követve kimondta azt is, hogy a környezethez való jog tartalmából eredően az épített környezet jogszabályban biztosított védelmi szintje jogilag kötetlen hatósági döntésekkel nem csökkenthető.

A 16/2015. (VI. 5.) AB határozatban a testület az Alaptörvény környezetvédelmi tárgyú rendelkezéseit illetően kiemelte, hogy a környezetvédelem hatóköre a természeti értékeken túl kiterjed **az ember alkotta értékek ápolására és megóvására is**, továbbá rögzítette, hogy **a kulturális értékek is beleértendők a nemzet közös örökségének fogalmába**.

Az Alkotmánybíróság másfelől leszögezte, hogy az Alaptörvény nem csupán megőrizte az egészséges környezethez való alkotmányos alapjog védettségi szintjét, hanem az Alkotmányhoz képest e tárgykörben lényegesen bővebb rendelkezéseket is tartalmaz.

Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése ugyanis meghatározza, hogy mi a környezetvédelem, mint **állami és állampolgári kötelezettség tartalma**: 1. védelem; 2. fenntartás; 3. jövő nemzedékek számára történő megőrzés. Az Alaptörvény másik jelentős előrelépése tehát a kötelezett kör kiterjesztése. Amíg az Alkotmány alapján a környezetvédelemben csak az állami kötelezettségek voltak hangsúlyosak, addig az Alaptörvény **„mindenki”** – így a civil társadalom és minden egyes állampolgár – kötelezettségéről is beszél.

Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése az egészséges környezethez való alapvető jog intézményvédelmi garanciáinak olyan pillére, amely a természetes és épített környezet, a nemzet közös, természeti és kulturális öröksége értékeinek védelmét, fenntartását és a jövő nemzedékek számára való megőrzését az állam és mindenki általános alkotmányos felelősségeként állapítja meg és Alaptörvényből fakadó kötelességévé teszi.

A nemzet közös örökségéért való alkotmányos felelősség az Alaptörvényben általános és egyetemleges, az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlat alapján azonban ezen az általános felelősségi körön belül az államot egyfajta primátus, elsőség illeti meg, illetve kötelezi, hiszen e felelősség **intézményvédelmi garanciák révén összehangolt érvényesítése, az intézményvédelem megalkotása, korrekciója és érvényesítése közvetlenül és elsődlegesen állami feladat**.

V. Nemzetközi környezet

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1994. november 10-én fogadta el a **Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt** (a továbbiakban: **Keretegyezmény**). Magyarország a Keretegyezmény szövegét az 1999. évi XXXIV. törvényben hirdette ki. A nemzeti kisebbségek védelme számára Európában rendelkezésre álló, változó hatékonyságú nemzetközi mechanizmusok között – a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája mellett – a Keretegyezmény központi szerepet játszik.

A védeni rendelt kisebbségi jogok végrehajtásának ellenőrzése során a monitoring feladattal megbízott Tanácsadó Bizottság értelmezési kereteket, standardokat alakított ki, amelyekre döntéseik során más nemzetközi szervezetek és intézmények – az EBESZ-től az Európai Unión át az Emberi Jogok Európai Bíróságáig – folyamatosan és egyre gyakrabban hivatkoznak. A szerződő államok nemzeti jogrendszerei szempontjából pedig feltételezhetjük, de legalábbis remélhetjük, hogy a Keretegyezményben foglalt kisebbségi jogok ezen államok alkotmányos hagyományainak részévé váltak.

A Keretegyezmény 5. cikk 1. bekezdése keretében a **Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy támogatják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, úgyszintén identitásuknak, nevezetesen vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük megőrzésének feltételeit.**

A Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának Negyedik Tematikus Kommentárja (a továbbiakban: Kommentár) leszögezi: **„Ami a részes államok nemzeti kisebbségi kultúrák megőrzésének és fejlesztésének feltételei ösztönzésére vonatkozó kötelezettségét illeti, ez azt is magában foglalja, hogy a „kisebbségi kultúra” kifejezést nem lehet statikus, egységes vagy korlátozó módon értelmezni. Minden egyes nemzeti kisebbséghez tartozó személy maga dönti el – a szabad önmeghatározáshoz való joggal összhangban –, hogyan fogja gyakorolni a kisebbségi kultúrát vagy identitást.**

*Ennek megfelelően nemcsak a hagyományok őrzésének jogát kell védeni, hanem a kisebbségi kultúrának a szélesebb körű társadalmi evolúcióval összhangban történő fejlesztésére, valamint a kisebbségi identitás kortárs kifejezőmódjainak kialakítására való jogot is.*²³ A Kommentár 67. pontja szerint a Keretegyezmény 5. cikkét és a részes államoknak a nemzeti kisebbségi kultúrák és identitások megőrzése és fejlesztése feltételeinek ösztönzésére vonatkozó kötelezettségét az szolgálja a legjobban, ha az alkalmazási kört tágan értelmezzük.

Ennek megfelelően a nemzetiségi vonatkozású kegyeleti helyek, mint amilyenek a nagy arányban nemzetiségi érintettségű temetők, élvezik a Keretegyezményben foglalt jogok védelmét.

A Keretegyezmény 5. cikkének **célja** annak biztosítása, hogy **a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek ne asszimilálódjanak, hanem képesek legyenek fenntartani és fejleszteni sajátos identitásukat, és aktívan gyakorolni kisebbségi jogukat.**

²³ Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága (Strasbourg, 2016. május 27.) Negyedik Tematikus Kommentár: A Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény Alkalmazási Területe (Elfogadva: 2016. május 27-én) 41. pontja elérhető magyar nyelvi változat hiányában a német nyelvi változata az alábbi linken letölthető: <https://rm.coe.int/4th-acfc-thematic-commentary-on-the-scope-of-application-of-the-fcnm-g/16808ee5c8>.

VI. Az állásfoglalás érdemi megállapításai

6.1. Jogszabályi háttér

A konkrét ügy elemzéséhez kapcsolódóan mindenekelőtt szükségesnek tartom részleteiben is áttekinteni a vonatkozó hazai jogszabályi környezetet. Az Országgyűlés az elhunyt személyek emlékének méltó megőrzése és ápolása, a temetkezés közegészségügyi és kegyeleti rendeltetésének érvényesítése, valamint a temető és temetkezési kultúra fejlesztése érdekében alkotta meg a **temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvényt** (a továbbiakban: Ttv.). E törvény végrehajtását a **145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet** (a továbbiakban: Vhr.) szabályozza.

A Ttv. az alapelvei között rögzíti, hogy a tisztességes és méltó temetés, valamint a halottak nyughelye előtt a tiszteletadás joga mindenkit megillet. A végső nyughely megválasztásában és a temetés lebonyolításában az abban közreműködők és az eltemettetők, az elhunyt életében tett rendelkezésére figyelemmel kötelesek együttműködni. A temetés polgári szertartás vagy vallási közösség által vallásos szertartás keretében végezhető. A polgári szertartás rendjét az eltemettetők határozzák meg. A vallási közösség által végzett temetés a vallási közösség hitéleti tevékenységének, vallási szokásainak tiszteletben tartásával történik. Az alapelvek körében a Ttv. arra is kitér, hogy a törvényben **foglalt rendelkezéseket a nemzetiségek törvényben biztosított jogainak érvényesítésével kell végrehajtani.**²⁴

A Ttv. határozza meg a temetőkkel, a temetkezési emlékhelyekkel és a temetkezési tevékenység ellátásával összefüggő jogokat, kötelezettségeket és feladatokat.

A Ttv. **hatálya**²⁵ kiterjed:

- azoknak a **vallási közösségeknek**, települési önkormányzatoknak, nemzetiségi önkormányzatoknak, a polgári perrendtartásról szóló törvény szerinti gazdálkodó szervezeteknek (a továbbiakban: gazdálkodó szervezet), közhasznú szervezeteknek, **amelyek tulajdonában, kezelésében, fenntartásában, üzemeltetésében működő vagy lezárt temető, illetőleg temetkezési emlékhely vagy halotthamvasztó van;**
- a temető és temetkezési emlékhely fenntartását, üzemeltetését, valamint temetkezési szolgáltatási tevékenységet végző természetes és jogi személyeknek, illetőleg annak, akire nézve e tevékenységek során jogok keletkeznek, és kötelezettségek hárulnak.

E jogszabály kimondja azt, hogy a Ttv.²⁶ rendelkezéseit a műemlékvédelem alatt álló temetők, temetkezési emlékhelyek és temetési helyek tekintetében a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvénnyel összhangban kell alkalmazni.

A Ttv. az értelmező rendelkezései²⁷ között meghatározza, hogy mit tekinthetünk temetőnek, köztemetőnek, temetkezési emlékhelynek. **Temetőnek** minősül a település közigazgatási területén belüli, beépítésre szánt vagy beépítésre nem szánt, építési használat szerinti zöldfelületi jellegű különleges terület, amely kegyeleti célokat szolgál, közegészségügyi rendeltetésű, és amelyet az elhunytak eltemetésére, a hamvak elhelyezésére létesítettek és használnak, vagy használtak.

²⁴ Ttv. 1.§ (4) bekezdés.

²⁵ Ttv. 2.§ (2) bekezdés.

²⁶ Ttv. 2.§ (3) bekezdés.

²⁷ Ttv. 3.§.

Köztemető az önkormányzat tulajdonában lévő temető, továbbá az a nem önkormányzati tulajdonban lévő temető vagy temetőrész, amelyben az önkormányzat - a temető tulajdonosával kötött megállapodás alapján - a köztemető fenntartására vonatkozó kötelezettségét teljesíti.

Temetkezési emlékhely: a temetőn kívül, különösen templomban, altemplomban, templomkertben, történeti kertben, urnacsarnokházban vagy más építményben és területen lévő, az elhunytak eltemetésére, urnák elhelyezésére és hamvak szétszórására szolgál.

Kegyeleti emlékhely: elhunytak emlékének megjelölésére és megőrzésére létesített építmény, emlékmű, emlékjel, épületen elhelyezett emléktábla.

Nemzeti sírkert (nemzeti panteon) pedig a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság által annak minősített temető, hősi temető, hősi temetési hely, továbbá temetkezési emlékhely, kegyeleti emlékhely, temetési helyek összessége.

A temető **tulajdonosai** az állam, a települési önkormányzatok, **a vallási közösségek, a helyi és országos nemzetiségi önkormányzatok**, gazdálkodó szervezeteket és közhasznú szervezetek lehetnek.²⁸

A temető **fenntartója** pedig **a temető tulajdonosa**, illetve az, aki **kezelői joggal** rendelkezik. Köztemető fenntartója a települési önkormányzat, fővárosban a fővárosi önkormányzat. A temető fenntartásáról a települési önkormányzatok társulás, illetőleg együttműködés útján is gondoskodhatnak.²⁹

A temető **tulajdonosának feladata** a temető tárgyi és infrastrukturális létesítményeinek, zöldfelületeinek, valamint sírhelytábláinak megépítése, illetőleg kialakítása. Feladata továbbá a temető kegyeleti méltóságának őrzése. A temető tulajdonosa – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – **köteles a temető fenntartásáról, továbbá üzemeltetéséről gondoskodni**. E feladatait **saját maga**, illetve – szerződés alapján – **gazdálkodó szervezet útján is elláthatja**.³⁰

A **temetőfenntartó feladata** a temető rendeltetésszerű használatához szükséges építmények, közművek, egyéb tárgyi és infrastrukturális létesítmények, valamint a közcélú zöldfelületek karbantartása, szükség szerinti felújítása és gondozása. A fenntartói feladatok szempontjából a Ttv. nem tesz különbséget az egyházi vagy állami, önkormányzati temetők között, a feladatok mindegyikre egyaránt vonatkoznak.

Köztemető esetében a temető **használatának rendjéről önkormányzati rendeletben, egyéb temetők esetében temetőszabályzatban kell rendelkezni**.

A temető fenntartásával és üzemeltetésével összefüggő feladatok ellátását a temetkezési szolgáltatást engedélyező hatóság **ellenőrzi**.

Ha a köztemető fenntartásával és üzemeltetésével összefüggő feladatokat az önkormányzat a kegyeleti közszolgáltatási szerződés útján látja el, a temetkezési szolgáltatást engedélyező hatóság ellenőrzi a szerződésben foglaltak maradéktalan teljesítését. Szerződésszegés esetén kezdeményezheti a szerződés felmondását.³¹

Mindezek mellett **a temető tulajdonosa** – köztemető esetén az önkormányzat – **a temetési hely felett rendelkezni jogosultat a biztonságos használatot veszélyeztető sírjel vagy a sírbolt helyreállítására köteles felhívni**. A felhívást – a temetési hely megjelölésével – a temető hirdetőtábláján és a parcella sarkán 90 napra ki kell függeszteni, és a felhívás közlését a rendelkezésre jogosult ismert lakcímén is meg kell kísérelni. Ha a sírjel felett rendelkezni jogosult a felhívás ellenére a sírjelet nem állítja

²⁸ Ttv. 4. § (1) bekezdés.

²⁹ Ttv. 5. § (1), (3) bekezdés.

³⁰ Ttv. 6. § (1)-(4) bekezdés.

³¹ Ttv. 7. § (1), (3) bekezdés.

helyre és az életet is fenyegető közvetlen veszély áll fenn, akkor a közvetlen veszélyt a rendelkezni jogosult költségére a temető tulajdonosa szünteti meg. A sírjel vagy sírbolt helyreállításáig a temetési helyre további temetkezés nem történhet.³²

Fontos kitérnem az egyes temetési hely feletti jogosultság, a **sírhelyhasználat** kérdéskörére is. A Ttv. egyértelműen rögzíti azt, hogy **a temetési hely felett** – a nemzeti sírkertbe tartozó temetési hely, a hősi temetési hely, valamint a 40/I. § (5) bekezdése alapján a vallási közösség rendelkezése alá tartozó temetési hely kivételével – **az rendelkezik, aki megváltotta.**

A **rendelkezési jog tartalmát** is meghatározza a törvény, amely szerint a rendelkezési jog gyakorlása **a temetési helyre** helyezhető személyek körének meghatározására, **síremlék, sírjel állítására és mindezek gondozására terjed ki.**

A temetési hely feletti **rendelkezési jog időtartama** tekintetében a Ttv. kimondja, hogy az **hamvasztásos temetés esetében nem lehet kevesebb 10 évnél, egyéb esetekben nem lehet kevesebb 25 évnél.**³³ Ennek **részletes szabályait**, valamint a **meghosszabbítás (újraváltás)** lehetőségét a Vhr.-ben találjuk, mely szerint a temetési hely feletti rendelkezési jog időtartama **(használati idő) nem lehet kevesebb, mint**

- a koporsós betemetés, illetve rátemetés napjától számított **25 év**;
- sírbolt esetén **60 év**;
- urnafülke és urnasírhely esetén **10 év**;
- urnasírbolt esetén **20 év.**³⁴

Amennyiben a megjelölt időtartam lejár, lehetőség van a temetési hely feletti rendelkezési jog **meghosszabbítására, újraváltására.** A temetési hely felett rendelkezni jogosult kérelmére az újraváltás időtartama a fent meghatározott használati időnél lehet rövidebb, de legalább a koporsós betemetés, rátemetés és urnasírbolt esetében 10 év, sírbolt esetében 30 év, urnafülke és urnasírhely esetében 5 év.³⁵

A megszűnés eseteit is rögzíti a Vhr., így **megszűnik a rendelkezési jog gyakorlása, ha a használati idő meghosszabbítás hiányában lejár,** illetve, ha a temetési hely megszűnik. A temetési helyre vonatkozó rendelkezési jog a temetési helyből kikerült holttest új temetési helyre történő áthelyezésével, illetve elhamvasztásával is megszűnik, kivéve, ha az urnát ugyanarra a temetési helyre rátemetéssel visszahelyezik.

A Vhr.-ben³⁶ 2015. március 12-től új előírásként jelent meg, hogy **műemléki védelem alatt álló temetőben, temetőrészen, illetve műemlék sírjel, síremlék, sír építmény vagy azok védett csoportja, együttese esetében** a rendelkezési jog megszűnésétől számított 15 napon belül a temető üzemeltetőjének kötelezettsége, hogy erről **értesítést** küldjön a fővárosi és megyei kormányhivatal örökségvédelmi feladatkörében eljáró járási (fővárosi kerületi) hivatalának.³⁷

Műemléki védelem alatt álló temető részeként vagy síremlékcsoport elemeként, illetve egyedi műemléki védelem alatt álló sírjel, síremlék, sír építmény nem bontható el. A műemléki védelem a sírhely fölötti rendelkezési jog jogszabályban meghatározott megváltását nem érinti. A temetési hely újraváltásáról

³² Vhr. 15. § (1)-(3) bekezdés.

³³ Ttv. 22. § (1), (2), (4) bekezdés.

³⁴ Vhr. 18. § (1) bekezdés a)-d) pontja.

³⁵ Vhr. 18. § (2) bekezdés.

³⁶ Vhr. 21. 4.§.

³⁷ Vhr. 18. § (5)-(8) bekezdés.

szóló hirdetményben vagy értesítésben a temető üzemeltetőjének fel kell hívnia a sírhely felett rendelkezni jogosult figyelmét a műemléki védelemre.³⁸

Sírhely-gazdálkodási megfontolások indokolhatják a temető, temetőrész, temetési hely lezárását. **Ha a temető, temetőrész, sírhelytábla, temetési hely betelt, azt a temető fenntartója jogosult lezárni, és ott a további temetkezést megtiltani.**³⁹

A lezárást hirdetményben kell közölni, amelyet annak időtartamáról a tájékoztató táblán, szükség szerint a temetőkapun, ravatalozón és az érintett temetőrésznél is ki kell függeszteni. A lezárt sírhelytábla temetési helyére urna elhelyezhető, koporsós temetés csak sírboltba vagy kettős sírhelybe engedélyezhető.⁴⁰ A lezárás tehát a temetési hely feletti **rendelkezési jogosultság korlátozását** jelenti. Ha a lezárás egyetlen temetési helyre vonatkozik, azt is hirdetményben kell közölni. **A temető fenntartója számára a lezárásról való intézkedés nem kötelező, erre lehetősége van. A lezárt temetőben azonban a temető tulajdonosának a feladata** a temető bekerítését vagy élősvénnnyel való lehatárolását, vízvételi lehetőséget, illemhelyet, és hulladékártólót biztosítani.⁴¹

A Vhr. értelmében lezárt temetőben az utaknak alkalmasnak kell lenniük a sírhelytáblák (parcellák) megközelítésére, karbantartásukról a temetőszabályzatban kell rendelkezni. Az építmények, sírjelek, növényzet állagmegóvásáról úgy kell gondoskodni, hogy az a temetőlátogatók biztonságát ne veszélyeztesse.⁴²

A Vhr.⁴³ lehetőséget biztosít arra, hogy a temető tulajdonosa a lezárt temető vagy temetőrész átalakításával a településrendezési eszközök előírásainak megfelelően **kegyeleti parkot** hozzon létre. Ha a lezárt temetőt, temetőrészt, sírhelytáblát, temetési helyet kegyeleti park céljára kívánják használatba venni, a használatbavétel előtt a területet legalább 30 cm vastag földréteggel kell feltölteni. A kegyeleti park kert jellegű fenntartásáról a tulajdonos gondoskodik.

Lezárt temetési hely kiüríthető, ha a lezárásától, illetőleg az utolsó temetkezéstől számított használati ideje letelt. A temetési helyre rátemetett maradványok, valamint az elhelyezett urna az eredeti használati időt nem hosszabbítja meg.⁴⁴ A használati időre vonatkozó szabályokat a Vhr. 18. § (1) bekezdés a)-d) pontjai alapján a fentiekben már részletesen ismertettük.

A zsámbéki Sváb Öregtemetőben **az utolsó temetkezés 1986-ban** zajlott, amennyiben ez koporsós betemetés volt, a használati idő 25 év alatt járt le, és ha nem történt újraváltás (amely a jogszabály szerint nem lehet rövidebb 10 évnél), a fenntartónak jelenleg már lehetősége van a lezárásra. Ha 1986-ban az utolsó temetés sírboltos volt, amely esetében a használati időt 60 évben határozza meg a jogszabály, újraváltás esetén pedig 30 évben, a Sváb Öregtemető lezárására jelenleg még nincs lehetőség. Tekintettel arra, hogy konkrét információval nem rendelkezünk az utolsó temetkezésről, így a számításaink csak példálódzó jellegűek.

³⁸ Vhr. 21. (4) bekezdés.

³⁹ Ttv. 10. § (1) bekezdés.

⁴⁰ Vhr. 19. § (1) (2) bekezdés.

⁴¹ Ttv. 9. § (1) (2) bekezdés.

⁴² Vhr. 8. § (2)-(3) bekezdés.

⁴³ Vhr. 9. §, 19. § (4) bekezdés.

⁴⁴ Ttv. 10. § (3) bekezdés.

A Ttv. szerint maga a **temető és a temetési hely a temető tulajdonosának a döntése** alapján – a Vhr.-ben foglaltak szerint - **szüntethető meg**, ha a temetési hely használati ideje lejárt.⁴⁵ Ha a temetőt, illetve a temetési helyet megszüntetik, a megszüntetést megelőzően azt hirdetményben, továbbá három alkalommal, legalább egy országos és egy területi napilapban – a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség által fenntartott temető esetén a vallási közösség lapjában és a helyben szokásos módon is – közzé kell tenni úgy, hogy a hirdetmény kifüggesztése és az első közzététel a megszüntetés előtt legalább 6 hónappal, a további közzététel pedig kéthavonként történjen.

Szintén ki kell emelnem, hogy a temető tulajdonosának a megszüntetésre vonatkozóan törvényi **lehetősége van**, nem pedig kötelezettsége, tehát a temetési hely a használati idő lejártával nem szűnik meg automatikusan. Így akár hosszú évtizedekig fennmaradnak még olyan temetők, amelyek valójában már nem működnek.

A temetőt vagy temetőrészt a terület **más célú felhasználása** esetén a **temetési helyek kiürítésével** lehet megszüntetni.⁴⁶ A lejárt használati idejű temetési helyek kiürítéséről a temető tulajdonosának (üzemeltetőjének) kell gondoskodnia, a le nem jártak áthelyezéséről pedig a rendelkezni jogosultakkal kell megállapodást kötnie. Az áthelyezett temetési hely használati ideje az eredetileg megváltott temetési hely használati idejéhez képest nem változik.

A Vhr.⁴⁷ külön kitér a **sírjelek** sorsára is. Főszabály szerint a sírjellel az rendelkezik, aki a temetési hellyel rendelkezik. Ha azonban a rendelkezésre jogosult, illetőleg annak örököse a kiürítésre megjelölt időpontig a sírjel elszállításáról nem intézkedik, a megjelölt időpontot követő egy év elteltével a **sírjelet a temető tulajdonosa értékesítheti**.

A **nemzeti sírkertre**, az abban lévő temetési helyekre a Ttv. alapján **eltérő szabályozás** vonatkozik, ezért is tartom fontosnak külön kitérni ezekre a rendelkezésekre. A **nemzeti sírkerthez tartozó temetőket, hősi temetőket, hősi temetési helyeket, temetkezési emlékhelyeket, kegyeleti emlékhelyeket, temetési helyeket a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság határozza meg**. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság feladatait a Nemzeti Örökség Intézetén (a továbbiakban: NÖRI) keresztül látja el.

A NÖRI feladata különösen a nemzeti sírkert vonatkozásában a nemzeti sírkertbe tartozó temetési helyek nyilvántartásba vétele és nyilvántartása, illetve az ezek fenntartásával kapcsolatos feladatok meghatározása. **A nemzeti sírkertbe tartozó temetési hely – a törvényben meghatározott kivétellel⁴⁸ – mentes a sírhelyre vonatkozó megváltási és újraváltási díj megfizetésének kötelezettsége alól.**

Nemzeti sírkertben sírjelet állítani, sírboltot építeni, azon változtatni, illetőleg áthelyezni vagy lebontani külön jogszabály rendelkezései szerint, valamint a Nemzeti Örökség Intézete hozzájárulása alapján szabad.⁴⁹ A nemzeti sírkert fennállásáig **nem szüntethetők meg és nem helyezhetők át** a benne

⁴⁵ Ttv. 10. § (2) bekezdés.

⁴⁶ Vhr. 20. § (1)-(3) bekezdés.

⁴⁷ Vhr. 21. § (1), (2) bekezdés.

⁴⁸ Ttv. 15. § (7) Ha a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság döntése alapján a nemzeti sírkertbe tartozó sírba új, koporsós betemetés történik, a sírhely egyszeri, újraváltási díját minden egyes új betemetés esetén meg kell fizetni. Ha olyan, nemzeti sírkertbe tartozó sírba temetkeznek, amelyen még érvényes a megváltás, akkor a megváltás kezdetétől az új betemetésig eltelt időszakra eső arányos megváltási díjat kell megfizetni.

⁴⁹ Vhr. 16. §.

található temetési helyek. Ha a nemzeti sírkert megszűnik, a temetési helyek áthelyezéséről kell gondoskodnia annak, akinek a megszüntetés az érdekkörébe tartozik.

A konkrét ügy nemzetiségi jellegére tekintettel, a temetők vonatkozásában fontos megemlítenem, hogy **az Njt. nem tér ki külön a nemzetiségi temetőkre.** Az értelmező rendelkezésben azonban a **nemzetiség épített és tárgyi öröksége fogalmának meghatározásakor** a következőképpen fogalmaz: „a kulturális örökség védelméről szóló törvény hatálya alá tartozó **azon műemléki és kulturális javak, amelyek a nemzetiség kulturális, történeti, vallási hagyományai megőrzésének szempontjából kiemelt jelentőségűek (különösen településrész, közterület, épületegyüttes, épület, temető, temetkezési hely, szobor, emlékmű, emléktábla, tárgyi képi hangrögzített, írásos emlék, művészeti alkotás)**”.⁵⁰

Az alapvető jogok biztosja és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettese egy korábbi közös jelentésében⁵¹ áttekintette a kulturális értékek, a műemlékek, a kulturális örökségvédelem jogrendszerbeli helyzetét („beágyazottságát”) és annak általános szabályozását.

A biztos és helyettese kitértek arra, hogy az alapjogok kapcsán már ismertetett, az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése szerint *a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.*

Az ember által létrehozott **épített (mesterséges) környezetet a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény** (a továbbiakban: Kvt.) 4. § 1. pontja – a föld, a levegő, a víz, az élővilág mellett – a környezetet alkotó környezeti elemként definiálja.⁵² A Kvt. 10. § (1) bekezdése kimondja és rögzíti, hogy az állami szervek, a helyi önkormányzatok, a természetes személyek és szervezeteik, a gazdálkodást végző szervezetek és mindezek érdekvédelmi szervezetei, valamint más intézmények **együttműködni kötelesek a környezet védelmében.**

A Kvt. rendelkezéseivel⁵³ összhangban külön törvények rendelkeznek – többek között – az épített környezet alakításáról és védelméről, továbbá a tudományos, kulturális vagy esztétikai értékekkel bíró területek, képződmények, létesítmények megőrzése és helyreállítása érdekében a műemlékek védelméről.

Az épített környezettel kapcsolatos előírásokat **az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény** (a továbbiakban: Étv.) tartalmazza. **Építészeti értéknek** tekintendő az épített környezet minden olyan tárgyi és szellemi (építészettörténeti, építőművészeti, műszaki-tudományos) építészeti minőséggel rendelkező alkotásokban megjelenő értéke, amelyben a mindenkori társadalom – ezen belül a helyi közösségek – identitása és alkotóképessége fejeződik ki.

Építészeti örökségnek minősül az épített környezet maradandó építészeti értéket is képviselő elemeinek (építmény, épületegyüttes, táj- és kertépítészeti alkotás) összessége – annak minden beépített alkotórészével, tartozékával és berendezésével együtt.⁵⁴

Az **építészeti örökséghez tartoznak** a műemlékek, a műemléki környezetek, a műemléki jelentőségű területek és a történeti tájak.

Az építészeti örökség megfelelő fenntartása és megóvása közérdek, továbbá építészeti örökség **kiemelkedő értékű elemeit** nemzetközi (egyetemes), országos (nemzeti) és helyi **építészeti**

⁵⁰ Njt. 2. § (8) bekezdés.

⁵¹ Közös jelentés egy műemlékvédelmi eljárás hiányáról az AJB-334/2016. számú ügyben.

⁵² A Kvt. 4. § 2. pontja szerint „környezet: a környezeti elemek, azok rendszerei, folyamatai, szerkezete”.

⁵³ Kvt. 3. § (1) bekezdés e) pont és (2) bekezdés d) pont.

⁵⁴ Étv. 2. § 32., 33. pont.

örökség részeként kell kijelölni (védetté nyilvánítani), fenntartani, megóvni, használni és bemutatni.

Az épített környezet építészeti örökséget is felölelő speciális előírásait jelenleg **a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény** (a továbbiakban: Kötv.) szabályozza. **Figyelemmel arra, hogy az Njt. és a Ttv. is utal arra, hogy a temetők a nemzetiségek műemléki és kulturális javai közé is besorolhatóak**, a Kötv. vonatkozó rendelkezéseinek áttekintése a továbbiakban szintén szolgálhat releváns információkkal.

A kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/I. § (3a) bekezdése szerinti településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.⁵⁵

A Kötv. előírása⁵⁶ szerint **műemléki érték:** minden olyan építmény, történeti kert, **történeti temetkezési hely**, vagy sajátos terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetészerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a **magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából** országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyával együtt.

A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség védett elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása. A kulturális örökség elemeit nemcsak megóvni szükséges, hanem azokat tudományos módszerekkel kell felkutatni, számba venni, értékelni, az utókor számára megőrizni és hozzáférhetővé tenni.⁵⁷

A kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, az egyházi jogi személyek, a civil és gazdálkodó szervezetek, valamint az állampolgárok számára. A nemzetközi együttműködésben a nemzetközi szerződésekkel összhangban érvényesíteni kell a határokon túli magyar vonatkozású kulturális örökség, és **a más nemzetek hazánkban található kulturális örökségének védelmét.**⁵⁸

Fontosnak tartom mindemellett kiemelni, hogy a Kötv. külön fejezetben rögzíti **az emlékhelyek védelmére** vonatkozó előírásokat. A Kötv. különbséget tesz a nemzeti, a kiemelt nemzeti és a történelmi emlékhelyek között.

Nemzeti emlékhelynek minősül **a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar nemzet, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít.** Kiemelt nemzeti emlékhely: a nemzet és a magyar állam történelmében kiemelkedő jelentőségű nemzeti emlékhely, amelyet az Országgyűlés törvénnyel kiemelt nemzeti emlékhellyé nyilvánít.

⁵⁵ Kötv. 7. § 11. pont.

⁵⁶ Kötv. 7 § 17. pont.

⁵⁷ Kötv. 4. § (1)-(2) bekezdés.

⁵⁸ Kötv. 5. § (1)-(2) bekezdés.

Történelmi emlékhelynek minősül a nemzet vagy **valamely velünk élő nemzetiség történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín**, amelyet a **Kormány rendelettel** történelmi emlékhellyé nyilvánít.⁵⁹

A Kötv. értelmében **történelmi emlékhellyé** az az épített környezet vagy természeti helyszín **nyilvánítható**, amely alkalmas megemlékezések tartására, és ahol a nemzet kulturális életében társadalmunk műveltségi szintjét, hazánk nemzetközi elismertségét jobbító

- az ország, a nemzet függetlenségének védelmében a múltban gyökerező, jövőt meghatározó, a nemzet emlékezetére méltó esemény, vagy
- az ország politikai életében irányadó állami döntés, intézkedés valósult meg.

Nemzeti emlékhellyé pedig az a helyszín nyilvánítható, amely megfelel a történelmi emlékhellyé nyilvánítási feltételeknek és

- egy adott történelmi kor meghatározója;
- a nemzet vagy **valamely velünk élő nemzetiség önazonosításában kiemelkedő szerepe van;**
- eleget tud tenni annak a követelménynek, hogy országos jelentőségű megemlékezések helyszíne legyen és
- a magyar összetartozást vagy **a nemzetiségeinknek a magyarsággal való összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet vagy egy-egy nemzetiségi közösség önképében kiemelkedő fontossággal bír.**

A Kötv. **2. melléklete** tartalmazza a nemzeti emlékhellyé nyilvánított helyszíneket. A törvényi szintű rögzítés az átláthatóság szempontjából nagy jelentőséggel bír. A felsorolásban **két temető** szerepel: a Fiumei úti temető, valamint a Rákoskeresztúri Újköztemető, 298., 300. és 301. parcella és a Kisfőgház Emlékhely is.

Itt szükséges kiemelni a **történelmi temetkezési helyekre** vonatkozó rendelkezéseket. A Kötv. a **műemlékvédelem sajátos tárgyai** között szabályozza a történelmi kerteket, a történelmi temetkezési helyeket, továbbá a műemléki területeket. Előírja, hogy védelemben **kell** részesíteni azokat a **történelmi temetkezési helyeket** (történelmi temetőket és temetkezési emlékhelyeket) vagy **ezek meghatározott részeit**, különösen a sírjeleket, síremlékeket, sírépítményeket, amelyek **műemléki értékei a magyar történelem, a vallás, a kultúra és művészet sajátos kifejezői, illetve emlékei**. Műemléki védelemben **részesíthető** a temető egész területe; a temető körülhatárolt területrésze; a sírjel, síremlék, sírépítmény; a temető egyéb építménye, tartozéka, illetve eleme; temetkezési emlékhely. **Műemléki védelem alatt álló történelmi temetkezési hely, illetve azok részei nem szüntethetők meg, valamint e törvény alapján védett sírjel, síremlék, sírépítmény nem bontható el.**⁶⁰

A **védett műemléki értékek megőrzése** kapcsán a Kötv. kiemeli, hogy azok **fenntartásáról, jókarbantartásáról** annak **tulajdonosa** (tulajdonosi jogok gyakorlója), vagyongazdálkodója, használója, vagy az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló 1991. évi XXXIII. törvényben meghatározott ingyenes használója **köteles gondoskodni**. Ezeket **az értékeket épségben, jellegük megváltoztatása nélkül kell fenntartani**.

⁵⁹ Kötv. 7. § 8., 21., 43. pont.

⁶⁰ Kötv. 37. § (1)-(3) bekezdés.

A nyilvántartott műemléki érték, műemlék esetében a fenntartási, jókarbantartási kötelezettség a rendeltetésszerű és biztonságos használathoz szükséges műszaki állapot fenntartásán túlmenően kiterjed az azok sajátos értékeit képező építészeti, képző- és iparművészeti, valamint kertépítészeti alkotórészeire és tartozékaira, felszerelési tárgyaira.⁶¹

A Miniszterelnökség a Kormányzati Portál rendszerén belül létrehozott egy örökségvédelemmel foglalkozó internetes tájékoztató oldalt⁶², mely szerint 2019. július 5-étől a Miniszterelnökség szervezeti rendje megváltozott. Az Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság feladatait az ingatlan örökség vonatkozásában az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság, az ingó örökség vonatkozásában a közigazgatási államtitkár irányítása alatt álló Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály vette át. Emellett a fővárosi és megyei kormányhivatalok főosztályai, illetve az általuk kijelölt járási hivatalok építésügyi és örökségvédelmi osztályai a felelősek örökségvédelmi ügyekben.

A **helyi védettség**re vonatkozó főbb szabályokat az **Étv.**-ben találhatjuk meg. Az építészeti örökségnek azok az elemei, amelyek értékük alapján nem részesülnek országos egyedi műemléki védelemben, de a sajátos megjelenésüknél, jellegzetességüknél, településképi vagy településszerkezeti értéküknél fogva a térség, illetőleg a település szempontjából kiemelkedőek, hagyományt őriznek, az ott élt emberek és közösségek munkáját és kultúráját híven tükrözik, **a helyi építészeti örökség részét képezik**. A helyi építészeti örökség értékeinek feltárása, számbavétele, védetté nyilvánítása, fenntartása, fejlesztése, őrzése, védelmének biztosítása **a települési önkormányzat feladata**. Az országos területi műemléki védelem az egyes ingatlanokon fennálló helyi egyedi védelem hatályát nem érinti. A **helyi védetté nyilvánításról** vagy annak megszüntetéséről, továbbá a védettséggel összefüggő korlátozásokról és kötelezettségekről illetve támogatásokról **a települési önkormányzat** (a fővárosban a fővárosi és a kerületi önkormányzat is) **rendeletben dönt**.

Az önkormányzat – a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 5. § (1) bekezdésében foglalt együttműködési kötelezettségre figyelemmel – a helyi védettség településrendezési eljáráson kívüli megszüntetéséről szóló rendelet tervezetét tájékoztatásul megküldi a kulturális örökségvédelmi hatóságnak.⁶³

6.2. Nemzetiségi jogi háttér, a zsámbéki Sváb Öregtemető (Neufriedhof) nemzetiségi értékeinek megőrzése

Az Njt. célja, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek alapvető, egyéni és közösségi jogaira vonatkozó részletes szabályokat meghatározza, és széles körben biztosítsa – amint arra az ügy alapjogi vonatkozásainál is már utaltam.

Külön említést érdemel, hogy **a nemzetiségi kultúra ápolásához való jog mind egyéni, mind kollektív, közösségi nemzetiségi jogként megjelenik az Njt. szabályai között**. A törvény biztosítja a nemzetiséghez tartozó személy egyéni jogát, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, valamint továbbadásához. A történelmi hagyományok és a

⁶¹ Kötv. 41. § (1) és (2) bekezdés.

⁶² <https://oroksegvedelem.kormany.hu/>.

⁶³ Étv. 57. (1)-(4) bekezdés.

nyelv megőrzését és fejlesztését, a nemzetiségek tárgyi és szellemi kultúrájának ápolását és gyarapítását a nemzetiségi közösségek elidegeníthetetlen közösségi jogaként állapítja meg.

Az **Njt.**, mint ahogy már korábban utaltam rá, **a nemzetiség épített és tárgyi örökségeként említi** a Kötv. hatálya alá tartozó azon műemléki és kulturális javakat, amelyek a nemzetiség kulturális, történeti, vallási hagyományai megőrzésének szempontjából kiemelt jelentőségűek – ilyen többek között a **temető és a temetkezési hely is.**⁶⁴

Nem vitatható, hogy **a temetőknek, temetkezési helyeknek kiemelt jelentőségük van a nemzetiségi származású személyek identitásának megőrzésében, és a nemzetiségek kulturális, történeti, vallási hagyományai, épített és tárgyi emlékei továbbörökítésében.**

Az Njt. rögzíti, hogy Magyarország – törvényei keretei között – biztosítja a nemzetiségi közösségeknek rendezvényeik és ünnepeik zavartalan megtartásához, építészeti, kulturális, kegyeleti és vallási emlékeik, hagyományaik megőrzéséhez, ápolásához és átörökítéséhez, jelképeik használatához fűződő jogait.⁶⁵ A temetők a korábbi generációkra való emlékezés helyszínei is, ezért fontos szerepük van a településen élők vagy onnan elszármazottak nemzetiségi identitástudatának fenntartásában.

A zsámbéki német nemzetiségi közösséget tekintve, a Sváb Öregtemető (Neufriedhof) fontos kapcsolatot jelentett és jelent a település és a Németországba kitelepített több ezer ember és leszármazottja között, különös tekintettel arra, hogy ebben a temetőben sok kitelepítés előtt létrehozott sírhely és sírjel is található.

A német nemzetiségi közösségnek meghatározó szerepe van jelenleg is Zsámbék település kulturális, gazdasági életében. A helyszínen tett látogatás és a kapott információk is bizonyítják, hogy a helyi német közösség tudatosan törekszik a nemzetiségi hagyományok ápolására, és értékeik megőrzésére, továbbvitelére. Ehhez segítséget kapnak a helyi civil szervezetektől, valamint a zsámbéki katolikus plébánostól is, akivel kifejezetten jó és hatékony együttműködést alakítottak ki az elmúlt évtizedekben.

Megállapítható, a német nemzetiségi közösség helybéli építészeti és tárgyi örökségének megőrzését nagyban segítette az is, hogy a **katolikus egyháznak** tulajdonosként az elmúlt évtizedekben nem állt szándékában a temetőt hivatalosan lezárni és kiüríttetni, hanem **a sírhelyek, sírjelek tényleges megőrzésére törekedett.**

Az Öregtemető értékeinek megőrzésében fontos szerepe van az egyébként is aktív települési német nemzetiségi önkormányzatnak. Erre az Njt. is felhatalmazza, a helyi nemzetiségi önkormányzat kötelező közfeladataként rögzíti a nemzetiségi önkormányzat illetékességi területén lévő, a nemzetiségi közösséghez kötődő kulturális javak megőrzése érdekében szükséges intézkedések kezdeményezését.⁶⁶ Az egyéni és közösségi kulturális nemzetiségi jogok sérelmének megelőzése érdekében tehát lényeges a német nemzetiségi önkormányzat aktív fellépése.

A jelen állásfoglalás tárgya szempontjából említést érdemel a **szakadati német nemzetiségi közösséget érintő jó gyakorlat.**

A Magyarországi Németek Kulturális és Információs Központjának facebook oldalán található az a bejegyzés,⁶⁷ amely a helyi összefogás és kulturális értékek megőrzésének példaértékű kezdeményezésére

⁶⁴ Njt. 2. § (8) bekezdés.

⁶⁵ Njt. 20. §.

⁶⁶ Njt. 115. §.

⁶⁷ <https://www.facebook.com/sagetal1723/posts/703183096700590>.

utal. Ez a Szakadati Sírkereső, amely az ottani temető jelenlegi összes, még ép sírjára kiterjed. Szakadát település a török hódoltságot követően a XVII. század első felében újra benépesült, főként német családokkal. A 2011-es népszámlálás során a lakosság 49,4% német nemzetiségűnek vallotta magát. A Szakadati Sírkeresőn a korábbi 355 helyett 530 sír (a fejfán még olvasható) adataira lehet rákeresni, segítve a családfakutatást is. A sírokat szektorokba sorolja, hogy könnyebben meg lehessen találni őket. A nevekre kattintva megtekinthető a sírok fotója is.⁶⁸

6.3. A 2010. évi Kulturális jelentés javaslatai megvalósulásának értékelése, összefüggésben a zsámbéki (Neufriedhof) temető vizsgálatának tapasztalataival

A 2010. évi vizsgálat felhívta azokra az „elfeledett”, lezárt nemzetiségi temetőkre a figyelmet, amelyek sírjai egyre rosszabb állapotban voltak. Egyetértve a korábbi vizsgálat megállapításaival, hangsúlyozni szeretném, hogy egy régi, lezárt temető fennmaradását döntően befolyásoló tény, hogy az műemléki védelem alatt áll-e, ez esetben ugyanis a felszámolására nem adható engedély.

A 2010. évi vizsgálat során a KÖH azt a tájékoztatást adta, hogy a nyilvántartása szerint az országban hét temetőben védelem alá helyezett nemzetiségi temetkezési helyek találhatóak, egy újabb kimutatás kérését követően azonban kiderült, hogy ez a szám téves volt, és csupán egyetlen nemzetiségi temető sírkövei részesültek műemléki védelemben. Ez a székesfehérvári szerb temető volt, amelyet az itt található 18. század végi, 19. század eleji sírkövek miatt vettek nyilvántartásba.

Már a Kulturális jelentés is felhívta arra a figyelmet, hogy a temetők nemzetiségi tárgyi emlékei sem műemléki, sem helyi védettség alatt nem állnak, és még azokon a településeken sem helyezik helyi védelem alá a sírjeleket, síremlékeket, amelyeken kifejezetten fontosnak tartják a régi sírok megőrzését, és a lehetőségeikhez mérten a települési és/vagy nemzetiségi önkormányzat rendben is tartja azokat.

A zsámbéki német nemzetiségi Öregtemető helyzete is hasonló, a Zsámbéki Római Katolikus Plébánia és a német nemzetiségi önkormányzat is fontosnak tartja a temető nemzetiségi értékeinek megőrzését, annak műemléki vagy helyi védelemben vételét azonban nem kezdeményezték, arra a rendelkezésemre álló adatok szerint a vizsgálatom lezárásáig nem került sor.

A Kulturális jelentés javaslatai közt szerepelt egy átfogó program kidolgozásának kezdeményezése, mely a nemzetiségi közösségek megőrzésre alkalmas sírjainak megmentésére irányult. Ennek érdekében a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok biztosa annak idején azt kérte, hogy az akkor illetékes örökségvédelmi hivatal műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberei keressék fel a Kulturális jelentésben említett temetőket, régi sírokat, sírköveket, és ha azok kulturális értéke miatt indokolt, készítsék elő azok védelem alá helyezését. Az akkori társadalompolitikai miniszter a javaslatot támogatta, a közreműködésre és koordinációra nyitott volt.

Tudomásom szerint ezek a javaslatok nem valósultak meg, pedig az átfogó program kidolgozása elősegíthette volna azt is, hogy a zsámbéki Sváb Öregtemető és sírjai is fókuszba kerülhessenek.

Ennek tükrében **továbbra is fontosnak tartom a nemzetiségi közösségek régi temetőinek, sírhelyeinek, sírköveinek/sírjeleinek felkutatását, továbbá egy átfogó program kidolgozását a hazai temetőkben található nemzetiségi tárgyi emlékek, értékek megőrzése érdekében.**

⁶⁸ A szakadati sírkereső adatbázis linkje: <http://szakadat.fw.hu/szakadat-sirkereso-2018.pdf>.

A fentiekhez kapcsolódóan szükségesnek tartom a zsámbéki német nemzetiségi Öregtemetőre, illetve a másik négy Zsámbékon található temetőre vonatkozó teljes körű felmérés elkészítését is.

A Kulturális jelentésben jogalkotási javaslatként szerepelt az **Étv.** olyan módosítása, amely a helyi építészeti örökség fogalmát a nemzetiségi jellegre, mint védendő értékre történő utalással egészítené ki. A jogszabályba azonban nem került bele szó szerint a nemzetiségi jellegre történő utalás, de **„a sajátos megjelenésüknél, jellegzetességüknél, településképi vagy településszerkezeti értéküknél fogva a térség, illetőleg a település szempontjából kiemelkedőek, hagyományt őriznek, az ott élt emberek és közösségek munkáját és kultúráját híven tükrözik”** értelmezésébe beletartozhatnak.

Jogalkotási javaslat volt 2010-ben a Kötv. vonatkozásában az is, mely szerint az értelmező rendelkezések között szereplő műemléki érték fogalmát egészítsék ki a nemzetiségi közösségek önazonosságtudatára, mint figyelembe veendő szempontra történő utalással.

A jogszabály jelenleg már tartalmazza a műemléki érték definíciójában: *„minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy sajátos terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékainval és beépített berendezési tárgyainval együtt”*.

A Kulturális jelentésben javaslatként szerepelt a temetkezési jogszabályok tekintetében, hogy a temetők kiürítésére csak akkor kerülhessen sor, miután a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek már dokumentálták a sírokat, sírfeliratokat, felvételeket készítettek és javaslatot tettek az esetlegesen áttemetéssel megőrzendő sírhelyekre. Ennek költségeit – hasonlóan a régészeti feltárásokhoz – annak lenne indokolt viselnie, akinek érdekében áll a temető kiürítése. Javaslat volt az is, hogy a lejárt használati idejű sír kiürítésekor más jogosult hiányában a temető tulajdonosa rendelkezésébe kerülő sírjelet kötelező legyen műemlékvédelmi szakembereknek bemutatni, és az csak akkor legyen értékesíthető, ha kulturális értéként, illetve az elhunyt személyére figyelemmel nem indokolt a megőrzése, közgyűjteménybe helyezése.

Ezek a javaslatok nem kerültek be a vonatkozó jogszabályokba, de továbbra is fontosnak tartom mind a lejárt használati idejű sírok kiürítésekor, mind a temető kiürítését megelőzően a műemlékvédelmi szakemberek bevonását.

Mindezek mellett a zsámbéki Öregtemetőre vonatkozó vizsgálatom alapján is aggályosnak tartom, hogy a **Ttv. nem tartalmaz külön rendelkezéseket a nemzetiségi temetőkre, temető részekre, vagy nemzetiségi sírjelekre, síremlékekre,** illetve azok feltárására, fenntartására, megőrzésére vonatkozóan, továbbá a **Kötv. sem tér ki külön a nemzetiségi temetők vagy a temetők nemzetiségi jellegű vonatkozásainak specialitására, ezek szabályozására.** Az érintettek szóban és írásban is a temetőkben fellelhető nemzetiségi kulturális értékek megőrzéséhez szükséges források szűkösségére is utaltak.

6.4. A zsámbéki (Neufriedhof) Öregtemető jelenlegi státusza, működése, műemléki, illetőleg egyéb védettségének kérdése

Az állásfoglalásom jelen részében a konkrét ügy részleteit tekintem át, ennek keretében a Neufriedhof (Öregtemető) működését, státuszát, azt, hogy lezárt vagy működő temetőnek minősül-e, illetve milyen hátrányokkal jár a műemléki és egyéb védettség hiánya.

A beérkezett válaszok alapján az állapítható meg, hogy Zsámbékon jelenleg egyetlen temető tekinthető működőnek – a Római Katolikus Plébánia tulajdonában lévő, Zsámbék belterület 939 helyrajzi szám alatt található a Pestfriedhof és a Kolerafriedhof összevonásából létrehozott temető – amelyben jelenleg is végeznek temetkezési szolgáltatási tevékenységet, ez azonban nem az Öregtemető. Zsámbék Város Önkormányzata a köztemető fenntartását előíró törvényi kötelezettségét is erre az összevont temetőre vonatkozó, tulajdonossal kötött megállapodás alapján teljesíti.

A jegyző tájékoztatása szerint az általam vizsgált zsámbéki Sváb **Öregtemető** (Neufriedhof) lezárt temető. A plébános azonban úgy nyilatkozott, hogy az Öregtemető lezárásával kapcsolatosan nincsenek információi és dokumentumai. Tekintettel arra, hogy lezárásra vonatkozó döntéssel, jognyilatkozattal nem rendelkezik, így álláspontja szerint a temető **hivatalosan nincs lezárva**.

A Budakeszi Járási Hivatal hivatalvezetője szintén arról informált, hogy az Öregtemető lezárására vonatkozó irat nem áll a Budakeszi Járási Hivatal rendelkezésére. Dokumentumok hiányában tehát az állapítható meg, hogy **jogilag működő, nem lezárt temetőnek tekinthető a zsámbéki Öregtemető**.

A valóságban viszont nem működik, hiszen temetkezési szolgáltatási tevékenységet nem végeznek benne, az utolsó temetés 1986-ban történt. A sírhelyek nincsenek újraváltva, rendelkezésre jogosultak szintén nincsenek, illetve nem fellelhetők. A helyszínen kapott tájékoztatás szerint a tulajdonos ezért nem is bízott meg külön üzemeltető céget az üzemeltetési feladatok ellátásával.

A Budakeszi Járási Hivatal a hatósági eljárása keretében kiadott határozatában a temető bekerítésére, vagy élő sövényvel ellátásra, a vízvételi lehetőség, illemhely biztosítására, valamint hulladéktároló elhelyezésére kötelezte a tulajdonost. A Ttv. rendelkezései szerint a lezárt temetőben is biztosítani kell a fentiekben felsorolt temetői létesítményeket. Az feltételezhető tehát, hogy a Budakeszi Járási Hivatal eljárása során lezárt temetőnek tekintette az Öregtemetőt.

A Ttv. kimondja, hogy a temető és a temetési hely – a Vhr.-ben foglaltak szerint – megszüntethető a tulajdonos döntése alapján, ha a temetési hely használati ideje lejárt. Lezárt temetési hely kiüríthető, ha a lezárásától, illetőleg az utolsó temetkezéstől számított használati ideje letelt.

Ismételten hangsúlyozni szeretném, **pozitívumként értékelendő, hogy az elmúlt évtizedek során a tulajdonosnak nem állt szándékában a temetőt hivatalosan lezárni és kiüríteni, hanem a sírhelyek, sírjelek megőrzésére törekedett**.

Működő temető esetében a fenntartói feladatkörbe a temető rendeltetésszerű használatához szükséges építmények, közművek, egyéb tárgyi és infrastrukturális létesítmények, valamint a közcélú zöldfelületek karbantartása, szükség szerinti felújítása és gondozása tartozik. Az egyes sírhelyek gondozása a temetési hely feletti rendelkezési jog jogosultjának a feladata.

Az **Öregtemetőben hozzátartozók hiányában a sírokat nem gondozzák**, látogatók szinte alig vannak, épp ennek eredménye az, hogy **a teljes temető gondozása, az összes sírhely őrzése, megóvása a tulajdonosra, fenntartóra hárul**, amely a plébános álláspontja szerint egyre nehezebb feladatnak bizonyul.

A problémát tehát az Öregtemető vonatkozásában (hasonlóan más még le nem zárt, de már évek óta „elhagyott”, nem üzemelő temetőkhez) az adja, hogy a temetési helyek, sírhelyek állagmegóvásának kötelezettjévé – a rendelkezési jog jogosultjainak hiányában – a temető tulajdonosa és fenntartója, jelen esetben a Római Katolikus Egyház vált/válik, a vizsgált esetben közel 200 sírhely „gondozójává”.

Ugyanakkor a zsámbéki **Öregtemető tulajdonosaként terheli a helyreállítatlan sírjelekből esetlegesen adódó életet is fenyegető közvetlen veszély elhárításának kötelezettsége** is. Ennek költségei a rendelkezési jog jogosultjai hiányában szintén rá hárulnak.

A helyszínen tett látogatás során is látszott az, hogy a temető több sírja megdőlt vagy dőlésnek indult, azok a környezet, illetve az időjárás viszontagságainak is ki vannak téve. Mindezek miatt döntött úgy a tulajdonos, hogy a temetőben vegyszeres gyomirtást hajt végre a gyökerek eltávolítása érdekében, a sírkövek megóvását pedig festéssel, valamint a dőlések megakadályozásával végzi el. **Az Öregtemetőben tehát az értékmegőrzés miatt folytattak állagmegóvási tevékenységeket.**

Nem kaptam tájékoztatást, információt arról, hogy tulajdonos a temetőben végzett munkálatokhoz kapcsolódóan kapott-e bármiféle támogatást.

A hivatkozott 2010-es Kulturális jelentés egyértelműen rámutatott arra, hogy az ország számos településén található olyan „elfeledett”, lezárt nemzeti sírkövek, amelynek sírjai egyre rosszabb állapotban vannak, ebbe a körbe sorolható tehát a zsámbéki Öregtemető is

A gyakorlatban a lezárt temetők egy részét a porladási idő lejárta után felszámolják, a területüket más célokra használják fel, vagy újra megnyitják a temetkezés számára. A lezárt temetők jó részére jellemző, hogy bennük a gondozás nélküli növényzet burjánzása jelentősen és visszafordíthatatlan módon károsítja az épített környezetet, használati értékük egyre csökken.

A temető tulajdonosának lehetősége van arra, hogy a lezárt temető vagy temetőrész átalakításával a településrendezési eszközök előírásainak megfelelően **kegyeleti parkot** hozzon létre. A kegyeleti park kialakításakor tiszteletben tartják az eredeti kegyeleti funkciót, de a sírhelyeket felszámolják, a síremlékeket szabadon áttelepítik, és a terület új, parkszerű kialakítást kap. A jogszabály szerint a kegyeleti park kert jellegű fenntartásáról a tulajdonos gondoskodik.

A Vhr. szerint a műemléki védelem alatt álló temető részeként vagy síremlékcsoport elemeként, illetve egyedi műemléki védelem alatt álló sírjel, síremlék, sírpítmény nem bontható el. A műemléki védelem a sírhely fölötti rendelkezési jog jogszabályban meghatározott megváltását nem érinti. A temetési hely újraváltásáról szóló hirdetményben vagy értesítésben a temető üzemeltetőjének fel kell hívnia a sírhely felett rendelkezni jogosult figyelmét a műemléki védelemre.

A Kötv. szerint védelemben kell részesíteni azokat a történeti temetkezési helyeket (történeti temetőket és temetkezési emlékhelyeket) vagy ezek meghatározott részeit, különösen a sírjeleket, síremlékeket, sírpítményeket, amelyek műemléki értékei a magyar történelem, a vallás, a kultúra és művészet sajátos kifejezői, illetve emlékei. Műemléki védelemben részesíthető a temető egész területe; a temető körülhatárolt területrésze; a sírjel, síremlék, sírpítmény; a temető egyéb építménye, tartozéka, illetve eleme; temetkezési emlékhely.

A legfontosabb következmény tehát az, hogy **a műemléki védelem alatt álló történeti temetkezési hely, illetve azok részei nem szüntethetők meg**, illetve e törvény alapján a **védett sírjel, síremlék és sírpítmény sem bontható el.**

A művészeti, kultúrtörténeti, építészeti, kertépítészeti értékeket rejtő temetők tehát eredeti kialakításukban is megőrizhetőek és védelem alá helyezhetőek. A lezárt temetőknek ezt a fajtaját nevezik történeti temetőknek. A Kötv. ugyan nem említi külön a Magyarországon élő nemzetiségeket, azonban a nemzetiségi közösségek – mint az Alaptörvény értelmében államalkotó tényezők – sírjelei, síremlékei, sírpítményei, temetői, temetőrészei is egyértelműen beletartoznak ebbe a körbe.

Azok a történeti temetők, amelyek nem állnak műemlékvédelem alatt, védeltséget a települési önkormányzat által helyi védelem alá helyezéssel is nyerhetnek. Az egyházi temetők esetében az egyház rendelkezik a temetővel, de **a helyi védelem alá helyezés az önkormányzat döntési hatáskörébe tartozik.**

Az Étv. értelmében az építészeti örökségnek azok az elemei, amelyek értékük alapján nem részesülnek országos egyedi műemléki védelemben, de a sajátos megjelenésüknél, jellegzetességüknél, településképi vagy településszerkezeti értéküknél fogva a térség, illetőleg a település szempontjából kiemelkedőek, hagyományt őriznek, az ott élt emberek és közösségek munkáját és kultúráját híven tükrözik, a helyi építészeti örökség részét képezik. Ezen építészeti örökség értékeinek feltárása, számbavétele, védetté nyilvánítása, fenntartása, fejlesztése, őrzése, védelmének biztosítása a települési önkormányzat feladata.

Az országos területi műemléki védelem az egyes ingatlanokon fennálló helyi egyedi védelem hatályát nem érinti.

Magáról a helyi védetté nyilvánításról vagy annak megszüntetéséről, továbbá a védeltséggel összefüggő korlátozásokról, kötelezettségekről és támogatásokról a települési önkormányzat rendeletben dönt.

A temetők akár építészeti, akár természeti értékeik miatt is részesíthetők helyi védelemben.

A zsámbéki Öregtemető – ahogyan arra már az előző fejezetben is utaltam – sem műemléki, sem pedig helyi védeltség alatt nem áll, és ezt a vizsgálatom lezárásáig egyik szerv sem kezdeményezte.

Műemléki vagy helyi védeltség elrendelésének, illetve az összes érintett szerv, szervezet együttműködésének hiányában a Neufriedhof, valamint annak sírjai pusztulásnak vannak kitéve.

A Kötv. azt is deklarálja, hogy **„a kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok számára”.**

Álláspontom szerint minél előbb **szükséges lenne felmérni, hogy a zsámbéki Öregtemető síremlékei történeti vagy művészeti szempontból, illetve az elhunyt személyekre figyelemmel védendőek-e.**

Egyértelmű azonban, hogy **ennek eldöntéséhez az érintett szervek** (a temető tulajdonosa és fenntartója, a helyi, a regionális illetve az országos német nemzetiségi önkormányzat, a települési önkormányzat, örökségvédelmi hatóság, egyéb érintett állami intézmények) **együttműködése és együttdöntése mellett műemlékvédelmi szakemberek, néprajzkutatók, helytörténettel foglalkozó muzeológusok, levéltárosok állásfoglalása is szükséges.**

Az indokoltnak tűnő támogatási, fejlesztési és hasznosítási, illetve helyreállítási tervek kidolgozása előtt pedig részletes tudományos kutatásra és feldolgozásra van szükség.

Megítélésem szerint a zsámbéki **Öregtemető védelembé vételének, vagy helyi védetté nyilvánításának kezdeményezését a források hiánya is akadályozhatta, akadályozza.** A jogszabályok világosan és egyértelműen rögzítik, hogy kinek milyen kötelezettsége van a műemléki, illetve a helyi védeltség alá tartozó épített környezet, tárgyi érték védelme érdekében.

A védett műemléki érték fenntartásának, jókarbantartásának alapkötelezettsége – összhangban az épített környezet elemeinek fenntartására vonatkozó általános szabályozással, a korábban érvényben volt szabályozással, illetve az általános európai gyakorlattal – a műemlék tulajdonosára hárul.

A fenntartási kötelezettség – a műemléki értékek sajátosságaiból következően – a törvényben megfogalmazott teljes komplexitással érvényesítendő. Nem minden esetben lehet megelégedni a meglévő állapot fenntartásával, a műemlékek védelmének lényeges eleme a műemléki értékek érvényesülése is.⁶⁹

A helyi építészeti örökség értékeinek feltárása, számbavétele, védetté nyilvánítása, fenntartása, fejlesztése, őrzése, védelmének biztosítása a települési önkormányzat feladata.⁷⁰

A beérkezett információk szerint jelentős forrásra lenne szükség akár a műemléki védelem, akár a helyi védettség megállapításához, illetve az esetlegesen védelembe vett sírhelyek, sírjelek megőrzéséhez, karbantartásához is. Meggyőződésem, hogy meg kell teremteni minden hasonló típusú, működésen kívül kerülő, de jelentős nemzetiségi értéket tartalmazó temető fennmaradásának forrásait.

A jogszabályi kötelezettségek mellett **a tulajdonos, illetve a helyi települési és nemzetiségi önkormányzat számára folyamatos pénzügyi támogatást, valamint szükség szerint pályázati lehetőséget kellene biztosítani, amely kifejezetten felhasználható a működő, illetve lezárt, vagy a kvázi lezárt, elhagyott, elhanyagolt temetők nemzetiségi építészeti, tárgyi értékeinek a megőrzésére.**

VII. Összefoglalás, következtetések

Nemzetiségi ombudsmanhelyettesként szükségesnek tartom rögzíteni, hogy a Magyarországon élő nemzetiségi közösségeknek valóságos lehetőséget kell kapniuk a kulturális, köztük az építészeti és tárgyi örökségük, így a temetők nemzetiségi értékeinek a megőrzésére. Fontos cél az is, hogy ezeket a többségi társadalom hazánkat gazdagító értéként meg- és elismerje. **A nemzetiségi temetők, temetőrészek, sírhelyek és sírjelek részei a kulturális örökségünknek akkor is, ha nem állnak műemléki védelem vagy helyi védelem alatt.** A hazai nemzetiségi közösségek kultúrája olyan hozzáadott értéket jelent napjainkban is, amelynek felkutatása, dokumentálása és megőrzése, a jövő nemzedékek számára való átadása közös felelősség.

Összességében azt állapítottam meg, hogy a vizsgált egyházi fenntartású temető jelentős nemzetiségi értékeinek megőrzése minden jó szándék ellenére nehézségbe ütközik. A német nemzetiségi közösség sírhelyeinek gondozása a temető fenntartójára hárul, amelynek egyedül nem tud teljeskörűen eleget tenni. Szükséges lenne az Öregtemető és a többi zsámbéki temető nemzetiségi értékeinek szakszerű feltárása, felmérése, az adatok rögzítése, és ez alapján az elvégzendő feladatok, valamint az ehhez nélkülözhetetlen források pontos meghatározása.

Hangsúlyoznom szükséges, hogy a vizsgálatom során senki sem vitatta, hogy a Zsámbékon található sírhelyek a német nemzetiség kulturális és történeti örökségének részét képezik, ennek fennmaradásával és megőrzésével kapcsolatos feladatok azonban nem terhelhetik kizárólagosan a római katolikus egyházat. A meglévő sírok állaga idővel várhatóan tovább romlik, megfelelő beavatkozás nélkül pusztulásra vannak ítélve. **Meggyőződésem, hogy az Öregtemetőben tapasztalható problémák kezelésére csak az érintett szervek együttműködésével, közös felelősségvállalásával kerülhet sor.**

⁶⁹ Kötv. 42. § (1)-(2) bekezdéseihez kapcsolódó indokolása.

⁷⁰ Étv. 57. § (2) bekezdés.

Általánosságban is kijelenthető, hogy a nemzetiségi temetők védelme a helyi lakosság, az önkormányzatok, a nemzetiségi közösségek és képviselőik, a temető tulajdonosainak, fenntartóinak, illetve a magyar állam illetékes szerveinek közreműködése nélkül megoldhatatlan.

Mint ahogy arra már utaltam, a korábbi vizsgálat során megfogalmazott ombudsmani javaslatok továbbra sem veszítették el az aktualitásukat. Változatlanul fennáll az a probléma, hogy ha nem rendelik el a régi temetők védettségét, azok ki vannak téve a felszámolás, kiürítés veszélyének, a nemzetiségi közösségek temetőit tehát sorra megszüntethetik.

E fontos nemzetiségi értékek megóvása érdekében változatlanul szükség van egy országos felmérésre, amely felkutatná, hogy hány nemzetiségi szempontból jelentős temető található az országban, azok pontosan milyen építészeti és tárgyi értékekkel rendelkeznek, milyen állapotban vannak és milyen intézkedések szükségesek a megóvásuk érdekében. Ezen az alapon meghatározhatóvá válhat az a pénzügyi keret is, amely a legveszélyeztetettebb nemzetiségi temetők, sírok megmentéséhez szükséges.

Nemzetiségi biztoshelyettesként – ahogy a konkrét ügy is utal rá – kiemelt figyelmet fordítok a nemzetiségi-népi kultúra tárgyi emlékeinek megőrzésére, az épített örökség megóvására, valamint a nemzetiségekhez kötődő természeti-környezeti tájlemek, helyszínek védelmére a hazai nemzetiségi közösségek identitásának erősítése és a nemzetiségi kultúra megőrzése, fennmaradása érdekében. A zsámbéki Sváb Öregtemető ügye mellett több olyan panasz is érkezett az elmúlt években, amelyek más magyarországi nemzetiségi közösség történelméhez, kultúrtörténetéhez szorosan kapcsolódó helyszínré, illetve épített örökségre vonatkoztak.

Valamennyi panasz esetében más-más okokból, de problémát jelent az adott terület, illetve épület állagának megóvása, valamint annak biztosítása, hogy a helyszínt a nemzetiségi közösség tagjai méltó módon használhassák, látogathassák. Mindezekre figyelemmel **a hazai nemzetiségi közösségekhez kötődő helyszínek történelmi- illetve nemzeti emlékhellyé nyilvánításának lehetőségével, illetve a tárgyi emlékek és épített örökségek védelmével összefüggésben átfogó vizsgálat lefolytatását is kezdeményeztem**, amely jelen állásfoglalás kiadásának időpontjában még folyamatban van.

VIII. Javaslatok

1. A zsámbéki Sváb Öregtemető (Neufriedhof) vonatkozásában:

Felkérem a Zsámbéki Német Nemzetiségi Önkormányzat képviselő-testületét, hogy a temető tulajdonosával, a Római Katolikus Egyházal, a települési önkormányzattal, valamint a helyben működő nemzetiségi civil szervezetek közreműködésével – bevonva a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatát és szükség szerint a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságát – kezdeményezzen érdemi lépéseket és intézkedéseket a zsámbéki temetők, kiemelten a Sváb Öregtemető pótolhatatlan nemzetiségi értékeinek, tárgyi emlékeinek jövőbeli megőrzése érdekében.

Ehhez kapcsolódóan **javaslom az Öregtemető, valamint a többi zsámbéki temető nemzetiségi építészeti és tárgyi örökségének szakszerű feltárását, felmérését, az adatok rögzítését.** E munka hatékonyabb elvégzését segítheti elő műemlékvédelmi szakemberek, néprajzkutatók, helytörténettel foglalkozó muzeológusok, levéltárosok bevonása.

Az elkészült felmérés alapján **javaslom továbbá, hogy határozzák meg az elvégzendő feladatokat, és térképezzék fel a finanszírozáshoz szükséges fenntartói, helyi forrásokat és egyéb támogatási, pályázati lehetőségeket is, és szükség szerint kezdeményezzék a Sváb Öregtemető, illetve a többi, nemzetiségi értékeket őrző zsámbéki temető védelembe vételét vagy helyi védelem alá helyezését.**

2. Az elvi állásfoglalással érintett téma összetettségére és országos jellegére tekintettel:

a) Felkérem az **Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetségét**, hogy **fontolja meg egy olyan adatbázis elkészítését**, amely a magyarországi nemzetiségi temetők, illetve a nemzetiségi közösségek szempontjából jelentős sírhelyek, sírjelek adatait tartalmazza és mindenki számára hozzáférhető.

Az adatbázis előkészítéseként **javaslom**, hogy valamennyi országos önkormányzat **a helyi nemzetiségi önkormányzatok közreműködésével** – bevonva a nemzetiségi kutatóintézeteket, a települési önkormányzatokat, a temetőket fenntartó egyházakat, a nemzetiségi társadalmi szervezeteket – **mérje fel az érintett településeken a működő, a lezárt vagy le nem zárt, de már nem használt temetők nemzetiségi építészeti és tárgyi örökségeit, azok jelenlegi állapotát, veszélyeztetettségét is rögzítve.**

Javaslom szükség szerint **örökségvédelmi szakértők, és az illetékes járási hivatalok szakértőinek a bevonását** is a felmérésbe, annak eldöntése érdekében, hogy indokolt esetben megtörténjen a védelembe vétel, vagy helyi védetté nyilvánítás kezdeményezése a temetőkben feltárt, a helyi nemzetiségi közösségekhez tartozó kulturális értékek tekintetében.

b) **Javaslom az Országgyűlés Magyarországi nemzetiségek bizottságának, hogy** – a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságának bevonásával – **tekintse át a temetők nemzetiségi építészeti és tárgyi örökségeinek jelenlegi helyzetét, jogi szabályozását, annak esetleges hiányosságait, és kezdeményezzen konzultációt a témában a nemzetiségi közösségek működő, lezárt temetőinek, valamint az enyészet által fenyegetett, megőrzésre érdemes sírhelyeinek megmentése érdekében.**

Ehhez kapcsolódóan **fontolja meg egy átfogó program kidolgozásának szükségességét** a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Államtitkárságának vezetésével, amely – az ONÖSZ felmérése alapján összegyűjtött adatok, adatbázis – szakszerű értékelésére, elemzésére vonatkozna, és javaslatokat tartalmazna az adatbázis kialakítására, fejlesztésére, valamint a magyarországi temetőiben fellelhető megőrzésre érdemes nemzetiségi építészeti és tárgyi örökség védelmére.

Mindezek megvalósításához **indokolt olyan célzott pénzügyi és támogatási rendszer kialakításának kezdeményezése** is, amely biztosítja különösen a fenntartókon, a települési önkormányzatokon és a nemzetiségi önkormányzatokon keresztül a Magyarországon található nemzetiségi temetők, illetve a nemzetiségi közösségek szempontjából jelentős sírhelyek, sírjelek gondozását, megőrzését.

c) Felkérem a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságát, hogy az elvi állásfoglalás 2. a) és b) pontjaiban foglaltak megvalósítását támogassa adatok, információk hozzáférhető tételével, átadásával, szakértői anyagok előkészítésével, konzultációk, szakmai egyeztetések megszervezésével, szakértők biztosításával, különös figyelemmel az **Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége, valamint az Országgyűlés Magyarországi nemzetiségek bizottsága fenti témakörben tett kezdeményezéseire.**

Budapest, 2020. február 11.

Szalayné Sándor Erzsébet s.k.

a Magyarországon élő nemzetiségek
jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes

Melléklet

